

KULTURNÍ

DĚDICTVÍ

Chov ovcí v systému trvale udržitelného zemědělství, ochrana biodiverzity pastvin a krajiny

(studijní materiály k akci)

TENTO PROJEKT „Vzdělávání podnikatelů v zemědělství, lesnictví a potravinářství“
JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKOU UNIÍ Z EVROPSKÉHO ZEMĚDĚLSKÉHO FONDU
PRO ROZVOJ VENKOVA

v rámci opatření I.3.1.

PROGRAM ROZVOJE VENKOVA

Další odborné vzdělávání a informační činnost Programu rozvoje venkova ČR

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

- 1. Chov ovcí – základní informace**
- 2. Ovčí produkty**
- 3. Pasterectví - všeobecné informace**
- 4. Ochrana biodiverzity pastvin a krajiny**

PROGRAM ROZVOJE VENKOVA

I. CHOV OVCÍ

1. Základní informace

1.1. Proč chovat ovce

Chov ovcí je v současnosti jednou z priorit českého zemědělství, a to z důvodů udržování krajiny v podhorských a horských oblastech v kulturním stavu, ale hlavně z důvodu účelného využití produkce trvalých travních porostů. Udržovaná krajina je jednou z podmínek vytvoření řady pracovních míst, a to zejména v oblasti turistického ruchu.

Chov ovcí poskytuje lidem kvalitní a chutné maso, u kterého v dnešní době převažuje poptávka nad nabídkou. Maso je v ČR základní produkt, pro který se ovce chovají, ale k lidské výživě je možno rovněž využít ovčí mléko, které se zpracovává na sýry specifické chuti. Dalšími produkty chovu ovcí jsou vlna, kůže a kožešiny.

1.2. Od historie k současnosti

V historii bylo na Valašsku chováno velké množství ovcí salašnickým způsobem spojeným s výrobou sýra a žinčice. Lidé, kteří se o ovce na salaších starali, byli u ovcí upoutáni 24 hodin denně, ale ovce jim poskytovaly dobrý zdroj obživy. Nároky dnešního člověka jsou posunuty trochu do jiné roviny, takže salašnický způsob chovu je již téměř minulostí. Překážkou je zejména nepřetržitá pracovní doba ovčáků během pastevního období. Výrobky z ovčího mléka musí, stejně jako ostatní potravinářské výrobky, splňovat přísné hygienické podmínky. Při zpracování mléka přímo na salaši je splnění hygienických podmínek dosti obtížné, ne-li nemožné. Také krajina v našem regionu doznala od dob rozkvětu salašnictví velkých změn, které by ztěžovaly hospodaření tradičním karpatským způsobem. Jde tedy o to najít nejvhodnější způsob chovu ovcí, který by vyhovoval lidem, ovčím i krajině a který by byl při tom i ekonomicky stabilní.

1.3. Početní stav ovcí

V posledních dvou letech zaznamenaly stavy ovcí, po deseti letech neustálého poklesu, znovu rostoucí tendenci. V současnosti je v České republice chováno 96 000 kusů ovcí, což je přibližně čtvrtina počtu ovcí chovaných v roce 1990. Nejnižší stav ovcí chovaných v ČR byl v roce 2000 a činil 84 000 kusů. Největší nárůst počtu ovcí byl od roku 2000 zaznamenán v Plzeňském, Karlovarském a Moravskoslezském kraji. Ve Zlínském kraji, do kterého patří i vsetínský okres, byl zaznamenán nárůst stavů asi poloviční oproti krajům již zmiňovaným.

Ke zvýšení početních stavů ovcí došlo taky díky podpurným programům Ministerstva zemědělství ČR.

V okrese Vsetín bylo v roce 1990 chováno 12 410 ks ovcí. Až do roku 1997 se početní stav ovcí ve vsetínském okrese stále snižoval až na 4 100 ks. K mírnému nárůstu počtu ovcí začalo docházet v roce 1998. Vývoj v okrese Vsetín se v tomto bodě liší od celorepublikového vývoje – na nejnižší úroveň klesl stav ovcí v ČR až v roce 2000 a nárůst byl zaznamenán od roku 2001 a souvisel až s přímou finanční podporou pro chov ovcí od Ministerstva zemědělství ČR. Toto potvrzuje, že si chovatelé uvědomili význam chovu ovcí v horském regionu. V roce 2002 bylo ve vsetínském

okrese chováno 6 600 ks ovcí. Velikost stád se ve většině případů pohybuje od 2 do 10 bahnic, chovatelů stád větších než 10 ks bahnic je podstatně méně.

Z ankety, která proběhla v oblasti Velkých Karlovic, vyplývá, jaká je věková struktura chovatelů, jak velká stáda ovcí chovají jednotliví chovatelé a jaký význam ovce pro chovatele mají. Nejvíce ovcí chovají chovatelé v produktivním věku, ale jen o málo méně ovcí chovají chovatelé ve věku nad 60 let. Z 58 dotazovaných chovatelů jsou jen tři ve věku do 30 let. Z chovatelů, kteří chovali ovce před deseti lety, ovce chová dál jen necelá polovina. Ostatní zrušili chov zejména kvůli ekonomické neefektivnosti a špatnému odbytu vlny. Jen necelá čtvrtina dotazovaných by byla ochotna znovu začít s chovem nebo rozšířit stávající stádo, a to hlavně z důvodu údržby pozemků. Na otázku, jestli je chov ovcí pro Valašsko důležitý, odpovědělo kladně 104 ze 119 dotazovaných, z nichž absolutní většina si myslí, že chov ovcí má pouze krajinnotvorný význam. Na produkty z chovu ovcí, ze kterých má chovatel ekonomický efekt, pomyslelo jen 8 dotazovaných.

2. Ovčí produkty

2.1. Maso

Produkce jehněčího masa je v současnosti hlavním užitkovým zaměřením chovů ovcí v ČR. I přes tento trend je spotřeba jehněčího masa v ČR velmi nízká (0,1 kg na obyvatele a rok) a je způsobena hlavně nedostatkem tohoto masa na trhu. V poslední době je zaznamenán i zvýšený zájem o nákup jehněčího masa ze strany obchodních řetězců, které se snaží ve velkých prodejnách co nejvíce rozšířit sortiment zboží, v němž právě jehněčí maso chybí nebo je ho nedostatek. Z evropských zemí je v produkci jehněčího masa samostatně pouze Irsko, Nizozemí a Velká Británie. Ostatní země jehněčí maso dovážejí zejména z Nového Zélandu, Argentiny a Uruguaye. Lze předpokládat, že s dostupností jehněčího masa na trhu poroste v republice jeho obliba pro příznivé dietetické vlastnosti. Ovčí maso společně s hovězím je označováno jako tzv. „maso z luk a pastvin“, při jehož produkci není používáno žádných hormonálních stimulátorů ani jiných prostředků, které by zasahovaly do přirozeného růstu zvířat. Tato kvalita může být podtržena certifikací farem jako podniků ekologického zemědělství a prodejem jehněčího masa se známkou BIO. Nabízené výkupní ceny jehňat jsou v současnosti velmi příznivé a každý chovatel má možnost dobře zhodnotit svou produkci. Při organizaci výkupu a prodeje by bylo možno vyprodukovat a prodat větší množství jehňat a bylo by možno lépe jednat i o výkupních cenách. Pokud se početní stavy ovcí v regionu zvýší, bude nutno o organizování prodeje uvažovat. Rovněž je nutno přilákat spotřebitele ke koupi jehněčího masa tím, že budou dodávána kvalitní a dobře zmasilá jatečná jehňata.

Při výkupu jatečných jehňat u nás doposud převládá výkup v živém. Po sladění našich podmínek s podmínkami EU bude prováděno hodnocení JUT (jatečně upravených těl) systémem SEUROP a podle tohoto hodnocení bude stanovena i výkupní cena. JUT mohou být zařazena do šesti tříd podle zmasilosti (S – nejlepší, P – nejhorší) a do pěti tříd podle protučnění. Tento systém pak bude nutit chovatele, aby se mnohem více věnovali plemenářské práci a produkovali jehňata dobře zmasilá. Zmasilost je vlastnost, která je ovlivňována plemenem zvířat, věkem, výživou a pohlavím. Jatečná výtěžnost se u jehňat pohybuje v hodnotách do 50%, jen u jehňat výborně zmasilých je tato hodnota překročena. Pro jatečné účely je výhodnější produkovat křížence plemen, protože se u nich dosahuje heterózního efektu, tzn. že tito kříženci lépe rostou a jsou zmasilejší než jedinci čistokrevní. Heterózní efekt je nejzřetelnější v první generaci kříženců, v dalších generacích

postupně mizí. Užitékové křížení znamená, že se na bahnici mateřského plemene připustí beran plemene masného. Není možno očekávat zlepšení výsledků při křížení dvou mateřských nebo otcovských plemen. Pro produkci jatečných jehňat je možno využít také trojplemenného křížení. Tento postup je již náročnější na organizaci chovu nebo vyžaduje spolupráci více chovatelů. Všechny postupy, jak dosáhnout co nejlepších výsledků, jsou do detailu popsány v odborné literatuře. Bahnice, chovaná pouze pro produkci jatečných jehňat, je schopna poskytnout chovateli při velmi dobré úrovni chovu v průměru 1,4 – 1,5 jatečného jehněte za rok. Při průměrné živé hmotnosti jehňat 35 kg při prodeji a ceně 45 Kč za kg živé hmotnosti je tržba za roční produkci od jedné bahnice cca 2 200 Kč.

Při chovu masných ovcí ve srovnání s ovcemi dojnými není nutno ovcím věnovat pravidelný čas ráno a večer. Neznamená to však, že by nevyžadovaly každodenní péči a dozor. Při racionálním způsobu chovu je jeden člověk bez větších problémů schopen zvládnout 200–250 ks bahnic. V České republice v dnešní době hospodaří celá řada zkušených chovatelů, kteří ovce chovají různými systémy, každý podle vlastních specifických podmínek. Kontakty na všechny chovatele jsou k dispozici na Svazu chovatelů ovcí a koz.

2.2. Mléko

Dojení ovcí a zpracování ovčího mléka má v Beskydech dlouhou tradici. Ovce zde byly chovány salašnickým způsobem na hřebenech hor, kde se také dojily, a získané mléko se v kolibách zpracovávalo.

Ovčí mléko se skládá z vody a sušiny. Hlavními složkami sušiny jsou mléčný tuk, bílkoviny, laktóza (mléčný cukr) a minerální látky. Kromě toho obsahuje ovčí mléko vitamíny a enzymy. Celkově má ovčí mléko v porovnání s mlékem kravským průměrně dvojnásobný obsah tuku, asi o 75% vyšší obsah bílkovin, přibližně stejný obsah laktózy a nepatrně vyšší obsah minerálních látek. V tabulce je uvedeno podrobnější srovnání v zastoupení jednotlivých složek u vybraných druhů savců. Ovčí mléko se zpracovává na hrudkový sýr, který se může dále udit nebo se z něj vyrábí bryzda, oštěpky a parenica. Ze syrovátky se dále vyrábí žinčica. Tradice výroby ovčího sýra byla u drobnochovatelů na Valašsku zachována, zejména u chovatelů Východofríských ovcí. Tato domácí výroba ale není ve většině případů legalizována a sýry nemohou být prodávány do obchodní sítě a nejsou tedy ani odpovídajícím způsobem zhodnoceny.

mléko	sušina	tuk	bílkoviny	laktóza	miner. látky
mateřské	11,8	3,0	2,1	5,5	0,2
krávy	13,1	4,0	3,5	4,8	0,8
kozy	13,1	4,1	3,6	4,4	0,8
ovce	21,3	8,9	8,3	5,0	1,0

Podmínkou pro legalizaci výroby je splnění hygienických podmínek při získávání a zpracování mléka. Hlavní podmínkou výroby sýra pro prodej do obchodní sítě je pasterizace mléka, použitého k výrobě sýra. Splnění těchto podmínek vyžaduje dosti velkou finanční investici, která může být pro farmáře důvodem, který ho od chovu ovcí s produkcí mléka odradí. Nabízí se však možnost výkupu mléka od jednotlivých chovatelů a zpracování v jedné sýrárně. Tato možnost nabízí

chovateli podstatné zintenzivnění chovu ovcí a během sezóny dojení stálý příjem peněz. Jedinou podmínkou je hygienické získání mléka, tedy dojení strojem a zchlazení na teplotu 5-7°C.

Tržní produkce mléka se u bahnic pohybuje od 120 do 150 l za dojnou sezónu (květen – září). Při výkupní ceně mléka cca 20 Kč/l by se tedy tržba za mléko od jedné bahnice měla pohybovat kolem 2 400 Kč. Pracovní náročnost při strojním dojení není vysoká. Jeden člověk je schopen při klidném pracovním tempu podojit 100 ovcí za 1 hodinu. Dojení se provádí dvakrát denně, denní časová náročnost obsluhy stáda 100 ks ovcí je tedy 2 hodiny dojení a 1–2 hodiny příprava, mytí a desinfekce dojícího zařízení.

Bahnice produkující mléko poskytne chovateli tržbu za mléko a za jehňata. Při dobré chovatelské úrovni je tedy možno utržit za produkci od jedné bahnice až 4 000 Kč. Tržba od jedné dojné bahnice tedy představuje skoro dvojnásobnou tržbu, kterou je možno získat od bahnice chované pouze pro produkci jatečných jehňat.

2.2.1. Ovčí mléko a jeho zpracování na sýry

Sladkým, neboli enzymatickým srážením, vyrobené sýry mají podstatnou část technologie společnou, ale v jednotlivých technologických úkonech se odlišují, čímž vzniká široká paleta druhů sýrů s různým složením, dobou zrání, s různým povrchem, konzistencí apod. Proces srážení je relativně rychlý (20 -120 minut), takže sýřenina, která takto vznikne, většinou nestačí prokysat a má chuť sladkého mléka. K prokysání dochází z větší části až během dalšího zpracování na sýry.

Jako enzym na srážení se používá enzym chymosin, získávaný ze žaludků sajících telat, nebo v současnosti už převážně mikrobiální syřidla, která mají identické vlastnosti přirozených proteolytických enzymů. Působením těchto enzymů na sladké mléko, dochází k vysrážení pevné kompaktní hmoty, která se dále zpracovává.

Výroba sýrů vyžaduje dodržování následných procesů -příprava mléka na sýření, sýření mléka, zpracování sýřeniny, formování hrudky, ošetření a zrání sýra.

Vydojené mléko se ihned filtruje a provzdušňuje. Náradí používané při dojení se umyje a vysuší. V případě, že se mléko skladuje, ochlazuje se na 10 °C.

Pro výrobu tvrdých sýrů s vysokodohřívanou sýřeninou se používají pasterační teploty v rozmezí 71-72 °C po dobu 30 s. Pro sýry s nízkodohřívanou sýřeninou se používají teploty 75-78 °C. Při výrobě měkkých sýrů se nejčastěji používá teplota 74-78 °C, ale u této skupiny sýrů se dá použít také teplota 85 °C po dobu 1-2 s. Se zvyšující se pasterizační teplotou dochází k zvýšené denaturaci sérových bílkovin, které jsou zadrženy v sýřenině. Zvyšuje se sice výtěžnost ale také vazba vody a může dojít k snižování sušiny sýrů a zhoršení jejich jakosti.

Před sýřením se upravuje obsah tuku v mléku v závislosti na obsahu kaseinu, aby se dosáhl požadovaný obsah tuku v sušině. Upravuje se teplota sýření mléka na hodnotu 30-35 °C a přidávají se čisté kultury, které upraví průběh technologického procesu. Snížení kyselosti mléka před sýřením ovlivňuje rychlost sýření, jeho průběh, kvalitu sýřeniny a zrání sýrů. Dávka zákysu je 0,3 -1,5 %. Primární kultury zajišťují prokysávání mléka a sýra, uvolňují enzymy, které se podílejí na tvorbě chuti a vůně. V průběhu zrání sýra se uplatňují bakterie rodu *Lactococcus*, *Streptococcus* a *Lactobacillus* buď mezofilní (smetanový zákys) nebo termofilní (sýry s vysokodohřívanou sýřeninou) -*Lbc. helveticus*, *Str. thermophilus*.

Sekundární kultury -u tvrdých sýrů se uplatňují hlavně kultury *Lbc. helveticus* a *Lbc. casei*. V první části výroby až do období solení se u vysokodohříváných sýrů podílejí také laktobacily. Na prokysávání sýrů se používají *Str. thermophilus* a *Lbc. casei*, které pomalu fermentují laktózu a jejich účinek spočívá hlavně v proteolýze během zrání sýrů.

Pro sýry s vysokodohřívanou sýřeninou mají význam termofilní kultury a také propionibakterie *Prop. shermanii* a *Prop. freudenreichii*, které tvoří z glukózy, laktátu či z pyruvátu kyselinu propionovou, jantarovou, CO₂ a kyselinu octovou. Propionan vápenatý ovlivňuje nasládlou chuť ementálských sýrů, vznikající CO₂ zajišťuje u vysokodohříváných sýrů tvorbu ok. Pro sýry s bílou plísní na povrchu se mléko před sýřením očkuje plísňovými kulturami *Penicilium camemberti* a *P. caseicolum*. Pro sýry s modrou plísní v těstě se mléko očkuje plísňovou kulturou *P. roqueforti*. Plísňové kultury tu zajišťují nejen hluboký proteolytický a deaminační rozklad bílkovin a aminokyselin, ale současně i lipolýzu mléčného tuku a β -oxidací a dehydrogenací vzniklých produktů tvorbu methylketonů, které tvoří podstatnou část buketu.

Po upravení teploty mléka (30-32 °C) se připraví syřidlo na zasyření mléka. Ke 100 ml mléka se přidá 1 ml tekutého syřidla. Syřidlo v odměrném válci ředíme a to tak, že k 1 dílu syřidla přidáme 10 dílů převařené vlažné vody (30 °C). Takto připravené syřidlo, za současného míchání vařečkou rozléváme po celém povrchu mléka. Po důkladném promíchání vířivý pohyb mléka zastavíme. Potom nádobu přikryjeme. Mléko se má úplně vysrážet nejdříve za 45 minut. Po uplynutí 20 minut mléko zřetelně začíná tuhnout a do 40-45 minut se úplně vysráží. Srážení mléka nesmí být v žádném případě kratší jak 30 minut.

U měkkých a čerstvých sýrů stačí použít malý přídavek syřidla v takovém množství, aby sýření proběhlo za 40-90 minut při teplotě mléka 29-32 °C. U tvrdých sýrů se přidávají vyšší dávky syřidla, aby sýření proběhlo za 30-35 minut při teplotě 31-32 °C.

Při vysokých dávkách syřidla dosáhneme rychlejšího srážení a vyšší tuhosti sýřeniny, ale při extrémních dávkách bude sýřenina až kožovitá, těžko se zpracovává na požadovanou velikost zrna (vytváří se velký podíl zrn s velikostí pod 1 mm, které mohou odcházet do syrovátky a zhoršovat tak výtěžnost), hůře se dosahuje sušina sýra (zvyšuje se vazba vody v sýrech), mění se průběh zrání, sýry hořknou, v důsledku většího podílu zadržené syrovátky a laktózy mají sýry tendenci prokysávat, tvořit nepravidelná oka, praskliny, sýřenina je křehčí, má světlejší barvu a sýry i pomaleji prozrávají.

Po uplynutí 30 minut se kontroluje průběh srážení nakloněním nádoby, sleduje se oddělování sýřeniny od stěn nádoby. Jakmile se sýřenina od stěn lehce oddělí a není vidět mléčný zákal, zkusíme pevnost sýřeniny jejím nabráním na sýrařskou lžici a sledujeme její lom. Hladký a lesklý lom poukazuje na to, že sýřenina je dostatečně sražená a vhodná na další zpracování.

Sýřenina se zpracovává na požadovanou velikost sýrových zrn krájením. Přitom odtéká volná voda, kapilární voda, jejíž množství závisí na struktuře sýřeniny a která se odstraňuje ze zrna při synerezi (smršťování), vznikající při míchání, přehřívání a dále hydratační voda, která je vázaná chemicky na částice kaseinu. Tato voda se odstraní jen kysáním nebo roztoky solí při solení, tj. snížením velikosti náboje bílkovin kaseinu. Sýřenina se zpracovává na různou velikost zrna (vlašský ořech, lískový ořech, hrách apod.). Čím menší je velikost zrna a větší povrch, tím víc

syrovátky se vyloučí. Platí, že u měkkých sýrů se zpracovává sýřenina na velké zrno, u tvrdých sýrů na menší zrno, které se pro dosažení sušiny dohřívá.

Dohřívání sýřeniny v syrovátce se vylučuje další podíl kapilární vody ze sýřeniny. Výše teploty závisí na druhu sýra. U nízkodohříváných sýrů je to teplota 36-37 °C (při obsahu t.v.s. 30 %) resp. 39-40 °C (obsah t.v.s. 45 %) a u sýrů s vysokodohřívánou sýřeninou až na teploty 53-55 °C (Ementál), případně až na teploty do 56 °C (Parmezán, apod.). Vyšší teploty tedy podporují synerezi a umožňují vyrobit jemné zrno s vyšší sušinou. Kdyby se dohřívání provádělo příliš rychle, může dojít k uzavření povrchové vrstvy zrna a uvnitř zrna zůstane vyšší podíl zadržené vody. Synereze je podporovaná mechanickým zpracováním sýřeniny, spolu s použitím dohřívacích a dosušecích teplot.

Sýr získá potřebný tvar a velikost tak, že se sýřenina formuje ve speciálních tvořítkách, která jsou kovová nebo plastová, příp. s kovovou výtuhou, různého tvaru a velikosti. Plášť je perforovaný pro lehčí odtok syrovátky. Tvořítko se dává na tvarované podložky nebo jsou uloženy v lisovacích vanách. Do tvořítko se sýřenina nalévá společně se syrovátkou nebo po odtoku syrovátky. Důležité je, aby teplota v místnosti byla udržována podle druhu sýra, protože současně s odkapáváním a lisováním dochází v sýrech i k mléčnému kysání.

Samovolné odkapávání syrovátky se používá u měkkých sýrů. Konečný tvar a sušinu získávají sýry tlakem, který je vytvořen vlastní hmotností. Nedostatečně vytlačená syrovátka způsobuje, že vyrobená hrudka sýra začne velmi rychle kysnout, hlavně za teplého počasí a později se na polici rychle tvoří hlen v důsledku postupného uvolňování syrovátky.

Lisováním se sýry zbavují syrovátky rychleji. Počáteční tlak je menší, aby nedošlo k vytváření hrubé kůry, která by bránila dalšímu odtoku syrovátky. Lisování se používá hlavně u tvrdých sýrů (Ementál, Moravský bochník, aj.).

Solení má dodat sýru slanou chuť, zlepšit konzistenci, umožnit další odtok syrovátky, zpevnit povrch sýra, zastavit či přibrzdit mléčné kysání a příznivě ovlivnit další průběh zrání. Solením se potlačuje činnost nežádoucí mikroflóry. Převážná část sýrů se solí v solné lázni při koncentraci 16-23 % NaCl, teplotě 10-15 °C po dobu několika hodin až po 5 dní. V průběhu solení dochází k difúzi NaCl do sýra a do solné lázně přechází část syrovátky a rozpustných solí. Po vysolení se sýry nechávají 1-2 dny oschnout a balí se do expedičních obalů (čerstvé sýry) nebo do obalů, ve kterých zrají, případně se bez obalu dopravují do zracích komor.

Zrání sýrů je složitý biochemický proces, probíhající v sýrech působením mikrobiálních enzymů nebo enzymů syřidla, přičemž je ovlivňován vzhled, chuť, vůně a konzistence sýra. Během zrání podléhají největším změnám laktóza a mléčné bílkoviny, u některých sýrů i tuk a zastoupení solí. Zrání sýrů probíhá v zracích komorách, kde jsou podle druhu sýra vytvořené optimální podmínky teploty a relativní vlhkosti. V komorách se sýry ukládají na police nebo zrají v přepravních paletách. Během zrání se sýry musí ošetřovat (umývat, obracet, propichovat apod.). Některé sýry zrají v obalech, které současně slouží i jako expediční obal. Tím se snižuje pracnost při ošetřování a ztráty během zrání. Doba zrání sýrů se pohybuje od 24 hodin (čerstvé slané sýry), do několika dní (Oštiepok, Hermelín), týdnů (Zlato, Niva) až měsíců (Moravský bochník, Ementál aj.).

Zdroj: Doc. Ing. Květoslava Šustová, Ph.D.

2.3. Vlna

Vlna byla do nedávné doby základním zdrojem příjmů chovatelů ovcí. Zpracovatelské podniky byly direktivně nuceny domácí vlnu vykupovat a zpracovávat, i když to byla vlna hrubších nevyrovnaných sortimentů. Vysoká výkupní cena vlny byla uměle udržována a dala se chápat jako forma státní dotace chovu ovcí. Po roce 1990 se situace na trhu s vlnou zásadně změnila. Zpracovatelské podniky přirozeně upřednostnily kvalitní vlnu jednotného sortimentu ve velkých dodávkách za cenu na světovém trhu, tzn. 20-30 Kč za kg potní vlny. Všechny tyto okolnosti vedly ke zhroucení domácího trhu s vlnou. Chovatelé ovcí na tuto situaci reagovali odklonem od chovu vlnářských plemen a začali chovat plemena s kombinovanou užitkovostí nebo plemena masná.

2.4. Produkty z ovčí vlny

Nicméně každá ovce se musí minimálně jednou za rok ostříhat, a tím stále trvá problém realizace vlny. Vlna jemných sortimentů je v současnosti prodejná za 10-25 Kč za kg, a to jen ve větším objemu. Vlna sortimentů hrubších, což se týká vlny produkované ovci chovanými na Valašsku, je v malých množstvích v podstatě neprodejná. K záporům se často přidává to, že se jedná o vlnu zakrmenou a znečištěnou. Takovou vlnou se zpracovatelům vůbec nevyplatí zabývat. Prvním předpokladem prodeje vlny je tedy takové zvýšení chovatelské úrovně, aby ostříhaná vlna byla co nejčistší. Druhým předpokladem je obchodování s větším množstvím vlny, tedy obchodování s vlnou pocházející od většího počtu chovatelů. Ani po přijetí těchto opatření však není možné změnit skutečnost, která platí pro celou republiku, a to že tržba za prodanou vlnu pokryje pouze náklady na ostříhání ovcí. Chovatel má možnost vyprodukovanou vlnu lépe zhodnotit výměnou potní vlny za výrobky, které pak sám prodává.

Okrajovou možností je ruční domácí zpracování na vlněné výrobky. Základní technikou ručního zpracování vlny je plstění, kterým je možné vyrobit klobouky, čepice, papuče a mnoho dalších výrobků. Tradičním zpracováním je výroba příze na pletení nebo tkaní. Vlnu je možno různě barvit. Při ručním zpracování není omezena fantazie zpracovatele. Tato práce není náročná na vybavení, ale vyžaduje velké množství času. Zhotovené výrobky jsou však líbivé a uživateli oblíbené.

2.4.1. Vlna pro ruční zpracování

Ruční zpracování ovčí vlny je jednou z nejstarších lidských dovedností. Výrobu tkanin lidé znali již v mladší době kamenné, do vlněných látek se oblékali obyvatelé orientálních říší, staří Řekové i Římané, jak chudí, tak bohatí. Soukenictví, jedno z nejdůležitějších výrobních odvětví středověku, bylo založeno na vlně, vlna přežila i průmyslovou revoluci a je v podstatě dodnes nositelem značky nejvyšší kvality. Dá se říci, že vlna je tak úžasný přírodní materiál, že řadu jejích skvělých vlastností se dosud nepodařilo uměle napodobit.

Chemickým složením je vlna rohovina (keratin), což je druh proteinu. Základem molekul proteinu jsou atomy uhlíku (C – 50%), kyslíku (O – 21%), dusíku (N – 17%), vodíku (H – 8%) a síry (S – 4%). Je to důležité jednak pro postupy jejího barvení, jednak pro laický test neznámého materiálu, vydávaného někdy neoprávněně za 100% vlnu (po zapálení vlny se zbytky snadno rozpadají). Další vlastnosti vlny, jako pružnost a hygroskopičnost, jsou dány důmyslnou vnitřní stavbou jejích

vláken. Pro lepší představu – vlněné vlákno lze 20000x přehnout bez toho, aby došlo k jeho poškození. U hedvábí je to 1800x, pro umělé hedvábí je to pouze 75x. Hygroskopičnost je schopnost pojmout určité množství vlhkosti a u vlny je ve srovnání s jinými materiály mimořádná. Vlna je schopná vázat až 40% vody (bavlna 8%, syntetické vlákno méně než 3%). Významným způsobem ovlivňuje vlastnosti vlny jemnost jejích vláken. Je zřejmé, že síla vlákna se bude lišit jak podle plemene, tak podle pohlaví a stáří ovcí, vliv na kvalitu vlákna má i výživa nebo klimatické podmínky. Jemnost vláken se udává jako průměr vlákna v mikrometrech a vlnu podle toho můžeme třídit do několika skupin:

1. **Superjemné – méně než 18 mikrometrů**
2. **Jemné – 18 – 22 mikrometrů**
3. **Střední -22 -30 mikrometrů**
4. **Hrubé – 30 – 36 mikrometrů**
5. **Velmi hrubé – 36 a více mikrometrů**

Pro průmyslové zpracování má význam dělení vlny podle kvality do tříd A, A-B, B, B-C, C, C-D, D, D-E. Zde je potřeba říci, že pro výrobu oblečení určeného k dotyku s pokožkou (např. šály) jsou vhodnější vlny jemnějšího charakteru, pro výrobu kobercových přízí nebo přízí pro výtvarné nebo dekorační účely bohatě stačí i vlna hrubší. Důležitým údajem o vlně je vedle průměru také délka jejích vláken. Ta je dána jednak plemenem, jednak dobou, jak dlouho vlna na ovci rostla, neboli intervalem stříže. Pro ruční předení je vhodná délka vlákna 7 a více centimetrů, kratší vlákna se předou obtížněji. Při zpracování se lépe zachází s delším vláknem a delší vlákno jinak stejně jemné vlny by tedy mělo být více ceněno.

Co se týče barevnosti vlny, dá se říci, že poptávka po bílé vlně je dána především požadavky vlnářského průmyslu, potažmo nutností vlnu pro dosažení požadovaných odstínů barvit. Z tohoto pohledu je zřejmé, proč není přírodně barevná vlna žádaná, i z toho vyplývající šlechtitelské zásahy upřednostňující produkci bílé vlny. Pro ruční zpracování nemá uvedené hledisko takovou váhu, i když je ruční barvení bílé vlny také běžným postupem, neboť citlivým přístupem lze z přírodně barevné vlny vytvořit barevně jedinečné originály, jiným způsobem nedosažitelné. Naopak, v řadě případů je více žádaná přírodně zbarvená vlna, zejména pro krásu a jedinečnost barevných odstínů. Například u shetlandské vlny se rozlišuje jedenáct barev a kolem třiceti odstínů. Navíc je toto přírodní zbarvení velmi stálé. Dalším faktorem, ovlivňujícím kvalitu vlny, je kvalita její stříže. Požadavky ručních zpracovatelů vlny jsou v tomto ohledu prakticky shodné s požadavky průmyslu, vlna má tedy být bez zástřihů a zbavená nepoužitelného materiálu.

Pro ruční předení přírodně zbarvené vlny je ale potřeba dodržet jednu zásadu navíc – nemíchat vlnu z několika ovcí dohromady, ale oddělit jednotlivá rouna jako celky, a to i bílá! U ruční příze totiž může být poznat, že vlna v jednom výrobku nepochází z téže ovce, i když se jedná o zdánlivě stejnou bílou. Je přirozené, že od vlny pro ruční zpracování, zejména předení, chovatel právem očekává vyšší zhodnocení, než u vlny vykupované pro průmyslové zpracování. Jestliže se dnes vlna vykupuje po – 30 Kč za kilogram, pak ruční zpracovatelé jsou zpravidla ochotni za krásně zbarvené rouno nejvyšší kvality (jemnost, délka vlákna, bez zástřihů a vad) zaplatit i několiknásobně vyšší cenu, řádově i několik set korun za kilogram. Dalším zpracováním se vlna dále zhodnocuje, takže za vypranou a načesanou vlnu, připravenou k předení, se na trzích ručních

zpracovatelů ve světě platí zhruba dvojnásobek ceny surového rouna. Cena 100g ruční přize se u nás pohybuje v rozmezí 110 – 160 Kč, ale i kolem 250, v závislosti na barvě, jemnosti a síle přize. Nejvyššího zhodnocení se ovšem dá dosáhnout prodejem finálního výrobku. Ceny 200 – 600 Kč za ručně předené a pletené ponožky, 350 Kč za čepici, 2000 – 2500 Kč za vestu, 5000 Kč a více za svetr nejsou neobvyklé, záleží také samozřejmě na kvalitě provedení, barevnosti a celkovém vzhledu výrobků. Vše, co bylo dosud řečeno o kvalitě vlny, se vztahuje zejména k ručnímu předení. Pro ruční výrobu plsti mokrou cestou vystupuje do popředí jiný požadavek, a sice to, jak rychle či snadno vlna plstnatí. Neplatí zde totiž princip čím více, tím lépe, a pokud některá vlna plstí příliš rychle, je třeba ji předtím smíchat s vlnou plstící méně. Klasické plstění namokro, s použitím mýdla a horké vody, bylo v poslední době doplněno další technikou, a sice plstěním pomocí plstících jehel, bez použití vody. Obě techniky lze samozřejmě kombinovat, takže například na výrobek uplštěný namokro se dá jehlou dál naplstit třeba nějaká ozdoba.

Pro ruční výrobu plsti nepotřebujeme ani drahé vybavení. Pokud si vlnu pro plstění chceme připravovat sami, budeme potřebovat ruční kartáče nebo bubnovou česačku. Máme-li již vlnu pro plstění připravenou, pro samotné plstění namokro je potřebné plstící prkénko nebo valcha, pro plstění jehlami stačí kus molitanu a speciální plstící jehly, eventuálně s držákem jehel (rukojetí). Ručním plstěním se dají vyrábět klobouky, oděvní i módní doplňky, hračky i upomínkové předměty, možnosti uplatnění jsou zde opravdu široké.

Další možností, jak ručně zpracovat ovčí vlnu, je zatkávat ji, zejména v nenačesaném stavu, do ručně tkaných látek, zpravidla pro dekorační účely. Jinou možností je potom použití nespředené vlny pro výrobu ručně tkaných kožešin. Pro tento účel se hodí vlna s delším vláknem, bez předchozího česání, pouze vypraná.. Pro použití této techniky vystačíme s jednoduchým tkalcovským stavem, neboť zde není potřeba vytvářet pomocí tkalcovského stavu žádné vzory, stačí používat prostou plátnovou vazbu, barevných vzorů na kožešině docílíme odpovídajícím použitím barevných roun pro zatkávání. Nejčastějším použitím ovčí vlny pro ruční zpracování je však bezesporu výroba vlněných přízí pomocí již zmíněného předení. Vlnu k předení je nejlépe připravit česáním (na bubnové česačce nebo pomocí ručních kartáčů), použít se dá i vlna mykaná. Přejít můžeme na klasickém kolovrátku určeném k předení vlny (pozor, mnoho historických kolovrátků kolujících mezi lidmi jsou kolovrátky na len), a zde je třeba uvést, že se dají použít nejen historické kolovrátky a jejich repliky, ale v současné době se pro potřeby zájemců o ruční předení vyrábějí nové, moderní kolovrátky.

Díky přesným výrobním technologiím a řadě inovací obvykle své historické předchůdce kvalitou i funkčností značně převyšují. Výrobců těchto nových kolovrátků je ve světě celá řada a každý z nich nabízí zpravidla několik typů, lišících se svým určením i dalšími vlastnostmi, ať už je to variabilita různých systémů pohonu či převodových poměrů, nebo možnosti používání výměnných dílů pro výrobu speciálních, velmi tenkých krajkových nebo naopak objemných či efektních, přízí. Těmto možnostem odpovídá i cenové rozpětí při pořizování takového kolovrátku, cena je pak závislá nejen na funkčních možnostech, ale je dána i kvalitou a provedením povrchové úpravy kolovrátku. Svou roli jistě hraje i estetické hledisko a osobní vkus zákazníka. Pro názornější představu, cena jednoho z nejlevnějších moderních kolovrátků bez povrchové úpravy a dalšího příslušenství začíná zhruba na 6000 Kč, nejžádanější typ kolovrátku bez dalšího vybavení pořídíte

KULTURNÍ

DĚDICTVÍ

za 9000 až 10000 Kč, krásné kolovrátky nejvyšší kvality mohou podle svého vybavení (kuličková ložiska, lakované provedení, řada příslušenství pro speciální účely) stát od 11000 Kč výše.

Vyrábějí se i kolovrátky poháněné elektrickým motorem, přesto ale drtivá většina lidí, majících zpracování vlny jako zálibu, dává přednost kolovrátkům klasického provedení, zohledňujícím i estetická hlediska.

Pro zajímavost je zde potřeba uvést, že příst se dá i bez kolovrátku. Předtím, než byl kolovrátek vynalezen (koncem 15. století), se totiž předlo na zařízení, kterému se říká vřetánko. Na tyčce, které se říká vřeteno, je nasazený kotouč jako setrvačnický, jmenuje se přeslen. Bývá vyroben ze dřeva, nebo i jiných materiálů, jako například keramika. Přadlena vřetánko roztočí a nechá viset na právě vznikající přízi, přičemž prsty vytahuje vlněná vlákna z česance stejně, jako kdyby předla na kolovratu. Není snad třeba zdůrazňovat, že předení na kolovrátku je mnohem pohodlnější. I ručně napředaná příze je však stále ještě polotovarem a k hotovému výrobku zbývá udělat ještě jeden krok.

Tímto krokem je v našich končinách hojně rozšířené pletení či háčkování, pro něž si vystačíme s pletacími jehlicemi nebo háčkem, není to však jediná možnost. Tou další možností, jak z hotové příze vytvořit něco zajímavého, je použít ruční tkalcovský stav. V řadě případů je použití tkalcovských technik jediným způsobem, jak dosáhnout určitých vlastností i vzhledu svých výrobků, nezanedbatelný je i rozdíl v rychlosti tkaní a pletení (u tkaní nová řada narozdíl od ručního pletení přibude v podstatě jedním pohybem).

Při volbě tkalcovského stavu máme na výběr ze dvou možností. Tou první možností je zvolit jednoduchý (a o dost levnější) tkalcovský stav, tzv. stav s pevným listem, který má řadu výhod a báječných vlastností, je však určen téměř výhradně pro tkaní pouze plátňové vazby, neboť se chová jako dvoulistový tkalcovský stav. Vzory tkanin se na něm dají vytvářet jenom volbou a rozmístěním barev do osnovy a útku nebo použitím speciálních, zpravidla složitějších a pracnějších technik.

Druhou možností je použití klasického ručního vícelistového tkalcovského stavu (např. čtyřlistového nebo osmilistového, vyrábějí se i šestnácti a vícelistové stavy). Na těchto stavech se dá samozřejmě tkát i plátňová vazba, stejně jako na stavu s pevným listem, ale co se týče možností vytváření barevných nebo plastických vzorů tkanin, jsou tyto stavy omezeny pouze počtem listů a dají se na nich vytvářet doslova umělecká díla. Záleží jen na znalostech a nápaditosti tkalců.

Přesto se však nedá jednoznačně říci, zda je některý z těchto stavů lepší než jiný, každý z nich je vhodný pro něco jiného, každý má své výhody i nevýhody. Pro orientaci – ceny stavů s pevným listem se podle jejich tkací šířky pohybují v hladinách od 3500 do 4500 Kč, nejprodávanější vícelistové stavy šířky 80 cm stojí kolem 16000 až 20000 Kč, záleží samozřejmě i na výrobci, kvalitě a provedení. Vícelistové stavy větších šířek s různým vybavením od různých světových výrobců mohou stát kolem 50000 až 100000 Kč, i více. V nabídkách několika firem ve světě najdete i ruční stavy řízené počítačem. Existují počítačové programy, které vám pomohou navrhovat nové vzory, existují internetová fóra, kde si lidé vyměňují zkušenosti s předením i tkaním

a mohou si vzájemně pomáhat. Zkrátka, koho vlna zaujala, má v dnešní době takřka neomezené možnosti, jak se předmětu svého zájmu věnovat. A to je dobře.

Zdroj: Daniela Linhartová a Ing. Pavel Linhart

2.5. Kůže

Prodat je možno pouze kůži kvalitní. Kvalita kůže se může znehodnotit nekvalitní střížím, špatným ustájením, nevhodným krmením, značením ovcí nevypratelnými barvami nebo výskytem parazitů. Kvalita je podmíněna výživným stavem a kondicí zvířat, správným stažením a konzervací. Platí zásada, že správným ošetřením se dá zhodnotit i kůže méně kvalitní a naopak i nejkvalitnější kůži lze špatným ošetřením zcela zničit. Před stahováním je potřeba kůži pečlivě nařezat tak, aby měla po stažení pravidelný tvar. Při vlastním stahování je nutno dbát na čistotu kůže, tedy aby na ní nebyly blány, lůj a v nejhorším případě i kusy masa. Po stažení se musí kůže nechat vychladnout řemenem vzhůru. Vlastní konzervaci provedeme buď sušením, nebo solením. Spotřeba soli na jednu kůži je 1 kg. Vlastní činění je lépe přenechat profesionálním dílnám.

3. Všeobecné informace

3.1. Srovnání ovcí se skotem

Ve srovnání s chovem masného skotu je chov ovcí méně náročný na počáteční investice a tyto investice se začnou mnohem rychleji navracet díky kratší době nástupu chovné dospělosti, tedy době zařazení do plemenitby, a mnohem kratší době potřebné k dosažení jatečné zralosti zvířat. Jehnice poprvé zapouštíme ve věku 10-12 měsíců u raných plemen, u ostatních plemen ve věku 16-18 měsíců. Jalovice se poprvé zapouští ve věku 18-21 měsíců. Březost u ovcí trvá 5 měsíců (150 dní), u skotu 9 měsíců (285 dní). Doba potřebná pro dosažení jatečné zralosti je u jehňat 5–6 měsíců, u skotu 15–18 měsíců. První tržba za prodej jatečných zvířat se u ovcí dostaví za 22 měsíců a u skotu až za 48 měsíců.

Další výhodou ovcí proti skotu je, že v zimním období se chová pouze základní stádo, tzn. bahnice, jehnice pro obnovu stáda a berani. Jatečná jehňata maximálně využijí pastvy v letním období a na podzim jsou prodána a porážena. Oproti skotu je tedy výrazná úspora krmiv v zimním období potažmo nákladů na jejich výrobu. Nezanedbatelné jsou také nižší náklady na ošetřování zvířat.

Při manipulaci s ovcemi nehrozí pracovníkům prakticky žádné nebezpečí, kdežto při manipulaci se skotem musí dbát personál maximální opatrnosti.

Intenzivní pastvou skotu na svažitéch pozemích dochází rovněž k nesrovnatelně většímu tlaku končetin na zapojený drn. Celistvost drnu se tak značně naruší a obnažuje se holá půda. Tím se vytváří prostor pro agresivní plevele (šťovík, pcháč apod.), na svažitéch pozemcích se rovněž zvyšuje nebezpečí eroze půdy.

V posledních letech se u nás prosazuje systém společné pastvy ovcí, skotu a popř. i koní. Tento systém dokonale využívá produkčního potenciálu pastevního porostu, napomáhá udržení druhové rozmanitosti rostlin a živočichů v pastevním areálu a přispívá také k pohodě zvířat.

Při chovu ovcí je riziko onemocnění, a tím snížení produkce popř. úhynu, rozloženo na více zvířat. Podle přepočtového koeficientu odpovídá jedné krávě 5 kusů bahnic. Jestliže se u krávy, chované bez tržní produkce mléka, objeví problémy s reprodukcí, je chována jeden rok, aniž by poskytla nějakou produkci. Pravděpodobnost, že se vyskytnou problémy s reprodukcí u pěti bahnic najednou, je velice malá. Rovněž může dojít k tomu, že tele onemocní, narodí se mrtvé nebo uhyne v pozdějším věku. Počítáme-li u ovcí s plodností 140–150%, narodí se od pěti bahnic 7–8 jehňat. Je málo pravděpodobné, že by se za normálních okolností všechna jehňata narodila mrtvá nebo uhynula.

Výhodou chovu ovcí oproti skotu je, že zákon umožňuje provádět tzv. domácí porážky, tedy že si chovatel může porazit vyprodukované zvíře pro vlastní potřebu. Porážka by však měla probíhat v souladu se zákonem na ochranu zvířat (zákon 246/1992 Sb.), tzn. že by se při porážce mělo se zvířaty zacházet humánně. Podle zákona se musí zvíře před porážkou omráčit (ovce mechanickým úderem na temeno hlavy), a pak až následuje vykrvení. Amatérští řezníci často tento postup nedodržují. Odpad vzniklý při porážce ovcí je podle zákona možno zlikvidovat tak, že se zakope do dostatečné hloubky.

Na druhou stranu je ovce mnohem náročnější na kvalitu krmiv a způsob ošetřování. Ovce má v poměru k délce těla delší trávicí trakt než skot (skot 1:20, ovce 1:27). Díky tomu dokáže maximálně využít i méně hodnotná krmiva, nesmí však být zaplísňená, namrzlá apod. Skot je v tomto ohledu mnohem méně náročný.

Ovce se na rozdíl od skotu mohou stát snadnější kořistí velkých šelem, které se v posledních letech v Beskydech objevují. Proto chov ovcí vyžaduje, aby chovatel zvolil vhodná opatření k ochraně svého stáda v lokalitách, kde se velké šelmy vyskytují.

3.2. Plemena ovcí a jejich křížení

Od roku 1990 došlo k výrazným změnám užitkového zaměření chovu ovcí.

Dnes již v ČR prakticky nejsou chována plemena vlnářského typu, kterých bylo v roce 1990 více než 60% z celkového stavu. Chovatelé se zaměřili na plemena s kombinovanou užitkovostí (57%), na plemena masná (37%) a plemena plodná a dojná (6%).

Pro chov v horských a podhorských oblastech jsou vhodná plemena chovaná tradičně v horách, přizpůsobená tradičnímu karpatskému způsobu chovu, tzn. východofríské ovce.

V letním období jsou ovce trvale na pastvě a v zimním období, které trvá v průměru 150 dní, jsou ustájeny. Bahnění u tohoto způsobu chovu probíhá v období leden – únor. Tato plemena je vhodné používat v mateřské pozici, tzn. že je vhodné na bahnice těchto plemen připouštět berany masných plemen. Při křížení se dosahuje heterózního efektu, takže jehňata jsou odolnější, lépe rostou a jsou zmasilejší než jehňata čistokrevná.

Ve vsetínském okrese jsou tradičně chovány ovce odvozené od původní valašské ovce, která byla v průběhu minulého století pro zlepšení masné, vlnářské i mléčné užitkovosti zušlechťována několika plemeny. Populace ovcí chovaných na Vsetínsku má dnes v sobě velký podíl krve ovce Východofríské, která je považována za jedno z nejužitečnějších plemen díky své vysoké plodnosti

(200 %), ale hlavně vynikající mléčnosti. Tyto ovce jsou tedy výborný výchozí materiál pro chovatele vlastníci menší stáda o velikosti do 50 ks bahnic.

Pro menší stáda v horských oblastech je rovněž vhodné plemeno Bergschaf, pocházející z Alp. U tohoto plemene je možno uplatnit systém chovu s trojím bahněním za dva roky, který výrazně zvýší efektivnost, ale je náročnější na celou organizaci chovu.

Pro chov většího počtu ovcí v horských a podhorských oblastech je vhodné zvolit typicky stádová plemena jako je Zušlechtěná valaška, Šumavská ovce a Cigája. Plemeno Merinolandschaf je výborným mateřským plemenem, je však vhodné spíše do mírnějších podmínek. Stejně jako u plemene Bergschaf je u tohoto plemene možné uplatnit systém trojího bahnění za dva roky. K chovu je možno doporučit Romanovskou ovci, která je plemenem typicky plodným. Plemenem, vhodným pro chov celoročně bez přístřeší, je Romney marsh.

Jestliže chovatel zvolí jako cestu intenzifikace chovu křížení, je možné použít v otcovské pozici masná plemena Suffolk, Texel, Oxford down a Charollais. Při chovu těchto otcovských plemen v čistokrevné formě je nutné zohlednit, že pocházejí z Velké Británie, Holandska a Francie, tedy ze zemí s daleko mírnějším klimatem. V těchto zemích se ovce chovají tzv. anglosaským způsobem, což je chov ovci trvale na pastvinách s bahněním v období nárůstu pastvy, tedy v měsíci dubnu. Proto je nutno počítat s tím, že karpatský způsob chovu nebude těmto ovcím příliš vyhovovat. Pro mléčnou produkci je vhodná Východofrišská ovce, nevhodná ovšem do velkých stád, dále tradiční Zušlechtěná valaška, Cigája nebo Šumavská ovce. Na Slovensku se v posledních letech zušlechťují ovce pro produkci mléka francouzským plemenem Lacaune, které je stádové a vyniká výbornou mléčností.

Vyjmenovaná plemena jsou dokonale popsána v odborné literatuře, která je na našem trhu dostupná a kterou by měl každý chovatel před založením chovu prostudovat. Ovšem nejlepší je kontaktovat přímo chovatele, který již má s chovem určitého plemene zkušenosti.

3.3. Zákony týkající se chovu ovcí

Chovatel je povinen dodržovat zákony, které se na něj jako na chovatele hospodářských zvířat vztahují. Jedná se zejména o Zákon o ochraně zvířat, Zákon o veterinární péči, Zákon o krmivech a Zákon o šlechtění, plemenitbě a evidenci hospodářských zvířat. Chovatelům hospodářickým ekologickým způsobem k těmto zákonům přibývá ještě Zákon o ekologickém zemědělství. V České republice je v platnosti zákon České národní rady číslo 246/1992 Sb. (jako republikace v úředním znění pod číslem 167/1993 Sb., ve smyslu změn a doplňků provedených zákonem 162/1993 Sb.) a jeho prováděcí vyhlášky (zejména vyhláška 245/1996 Sb. o manipulaci na jatkách a způsobu zabíjení), který upřesňuje podmínky pro jednotlivé faktory chovu. Tento zákon se vztahuje na všechna zvířata. Zakazuje týrání a všechny formy jeho propagace, pokud byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem.

Za týrání, které by mohlo nastat u chovatelů ovcí se považuje:

- omezování výživy a napájení nebo podávání závadné potravy,
- bezdůvodné omezování pohybu,
- používání podnětů nebo pomůcek vyvolávajících bolest,

- podávání přípravků a provádění krvavých zákroků a injekčních aplikací bez souhlasu veterináře, - zasahování do průběhu porodu způsobem, který neodpovídá jeho obtížnosti,
- usmrcení zvířete způsobem působícím nepřiměřenou bolest nebo utrpení, opuštění nebo vyhnání zvířete s úmyslem se jej zbavit.

Chovatel je povinen umožnit pracovníkům orgánů ochrany zvířat vstup do objektů chovu, obchodu se zvířaty, přepravy a porážky nebo provádění pokusů. Dojde-li k poranění zvířat v důsledku nevhodné technologie, je chovatel povinen ji změnit. Dále je povinen minimálně jednou denně prohlížet technologická zařízení a ihned odstranit případné závady, mít k dispozici pomůcky k okamžitému poskytnutí první pomoci, eventuelně omráčení a vykrvení zvířete.

3.3.1. Zákon o veterinární péči

Ten nařizuje, že chovatel je mimo jiné povinen:

- ❑ chovat zvířata způsobem, v prostředí a podmínkách, které vyžadují jejich biologické potřeby, fyziologické funkce a zdravotní stav,
- ❑ sledovat zdravotní stav, bránit vzniku a šíření nálezů, včas poskytovat první pomoc a požádat o odbornou veterinární pomoc,
- ❑ zabezpečit provádění veterinární kontroly a poskytnout součinnost při provádění nařízených veterinárních opatření,
- ❑ -podávat veterinární přípravky jen se souhlasem veterináře,
- ❑ zajistit identifikaci a evidenci zvířat.
- ❑ Pokud je chov veden pro účely podnikání je chovatel povinen: - oznámit tuto činnost v předstihu 7 dní příslušné veterinární správě,
- ❑ vést záznamy o použitých veterinárních přípravcích a dodržovat jejich ochranné lhůty.

Živočišné produkty musejí odpovídat požadavkům veterinárního zákona a zákona o potravinách (110/1997 Sb.) a zvířatům, jejichž produkty jsou určeny pro výživu lidí, lze podávat jen látky a léčiva povolená předpisy (zákon 91/1966 Sb. o krmivech, zákon 79/1997 Sb. o léčivech). Každý, kdo uvádí do oběhu maso nebo orgány jatečných zvířat, může tak učinit až po vyšetření. Mléko a výrobky z něj musí pocházet od zvířat, jejichž zdravotní stav, způsob chovu a výživy neovlivňují nepříznivě jeho zdravotní nezávadnost a je mlékárensky ošetřené. Požadavek neplatí, pokud schválený technologický postup vyžaduje použití mléka neošetřeného.

Syrové (neošetřené) mléko lze se souhlasem okresní veterinární správy prodávat v místě výroby přímo spotřebiteli, který jej však nesmí dále uvádět do oběhu nebo k poskytování stravovacích služeb. Při podávání žádosti a každé změně v chovu nebo technologii, která by mohla ovlivnit zdravotní nezávadnost, a nejméně jednou za 6 měsíců je třeba zajistit laboratorní vyšetření mléka.

Ekologičtí zemědělci se řídí zákonem 242/2000 Sb. a jeho prováděcí vyhláškou 53/2001. Chovu hospodářských zvířat se týkají zejména ustanovení § 14. Chovatel je povinen: chovat pouze druhy a plemena adaptovaná na místní podmínky s ohledem na jejich zdraví a využívat přirozené systémy chovu, zachovávat podmínky pohody a ochrany před utrpením,

používat pouze schválená krmiva a doplňkové látky a výživu zajišťovat přednostně produkcí krmiv z víceletých pícnin a trvalých travních porostů, používat léčiva a veterinární přípravky pouze za stanovených podmínek (tedy nikoliv preventivně, ale jen v případě onemocnění) zajistit ustájení a životní podmínky odpovídající jejich etologickým a fyziologickým potřebám, vytvářet podmínky pro ochranu zdraví a prevenci onemocnění, chov je limitován stavem 1,5 DJ na 1 ha zemědělské půdy, chov zvířat na trvalých travních porostech je limitován stavem 1 DJ na 1 ha zemědělské půdy, zajistit reprodukci při uzavřeném obratu stáda přednostně přirozenou plemenitbou, při použití léčiv se prodlužuje jejich ochranná doba na dvojnásobek, je zakázáno z jiných než zdravotních důvodů používat zákroky, které mění vzhled nebo funkci jednotlivých orgánů zvířete s výjimkou označování zvířat, kastrace samců mladších 8 týdnů, kupírování ocasů u jehňat do 8 týdnů věku, chovat zvířata trvale ustájená bez přístupu do výběhu nebo na pastvu, trvale vázat zvířata, krmit jehňata sušenými mléčnými náhražkami, používat hormonální přípravky a přípravky k synchronizaci říje a metody přenosu embryí délka krmného žlabu musí dosahovat 0,40 m/kus, ostříhané ovce se nesmí vyhánět v době nepříznivých klimatických podmínek, u rohatých plemen se nesmí používat ohrazení z pletiva, minimální počet chovaných zvířat jsou 3 kusy (požadavek zachování potřeb stádového pudu), odstav jehňat je možný až po 45 dnech.

3.4. Ustájení ovcí

Prostory pro ovce by měly být vybudovány s co nejnižšími náklady. Měly by být dostatečně prosvětlené a vzdušné, ale bez průvanu. Obecně platí, že ovčím nevadí nízké teploty, ale nesnášejí vlhko a průvan. Chovatel by měl při přípravě ustájovacích prostor dokonale zvážit požadavky zvířat a měl by se snažit tyto požadavky maximálně respektovat. Rovněž by se měl snažit o to, aby ustájovací prostory připravil tak, aby co nejvíce usnadnil a minimalizoval svou ruční práci. Nejedná se pouze o krmení, ale také následně o vyklizení podestýlky. Plocha stáje potřebná pro jednu bahnici se dvěma jehňaty je 1,3 – 1,5 m². V ekologickém chovu jsou to minimálně 2 m². Chovatel by měl pro své ovce rovněž připravit dostatečný počet krmných míst. Obecně je možno říci, že počet krmných míst se rovná počtu chovaných ovcí.

Pro ustájené ovce je rovněž dobré připravit výběh, který v jarním období poslouží i k návyku na pastvu. Pro ekologicky chovaná zvířata je možnost volného pohybu venku podmínkou. Ovce je možné taky chovat celoročně bez přístřeší. Tento způsob se v ČR stále více prosazuje a chovatelé, kteří takto ovce chovají, dosahují vynikajících výsledků. Ovce je přežvýkavec, proto by naprostou většinu krmné dávky měla tvořit objemná krmiva. S jadrnými krmivy by chovatel měl hospodařit velice uvážlivě, protože jsou drahá. Snahou je maximální využití objemných krmiv a zkrmování jádra pouze v kritických obdobích roku. Obecně platí, že nekvalitní objemná krmiva jsou těžko nahraditelná krmivy jadrnými. Nadměrné zkrmování jádra je nevhodné pro trávící trakt přežvýkavců a je také velkou finanční zátěží. Cílem by mělo být dosáhnout přiměřené užitkovosti zvířat za co nejnižších nákladů. Ovce je velice náročným zvířetem na kvalitu krmiva. Je naprosto nevhodné zkrmovat ovčím zaplísňené seno nebo namrzlé okopaniny. Zejména u březích bahnic může dojít ke zmetání plodu.

Základem zimní krmné dávky by mělo být kvalitní seno, travní siláž, popř. okopaniny. Bahnicím ve druhé polovině březosti a rostoucím zvířatům je možno přidávat jadrná krmiva. Vhodnou obilninou

je oves nebo ječmen. Zrno může být zkrmováno celé nebo upravené. Z úprav vyhovuje ovčím více mačkání než rozemletí zrna.

Během pastevního i zimního období by ovce měly mít volný přístup k vodě, soli a minerálům. Ukazatelem správnosti krmné dávky je kondice zvířat.

U ovčí, které jsou ve vlně, není počáteční zhoršení kondice na první pohled viditelné. Při manipulaci s ovci je dobré jejich kondici ověřit pohmatem např. na krajinu beder. Přirozené je, že u bahnic se po obahnění kondice zhoršuje. V jiném období je zhoršení kondice stáda signálem, že došlo k chybě ve výživě nebo mohlo dojít ke zdravotním problémům. Na tento signál by chovatel měl reagovat co nejdříve, protože dostat zvíře zpět do dobré kondice je otázkou minimálně období jednoho měsíce. Při zakládání krmiva je potřeba zvolit takový systém aby nedocházelo k zakrmení vlny, tzn. znečištění vlny jemnými částmi krmiva, které se při zpracování těžko odstraňují. Taková vlna pak ztrácí textilní hodnotu a stává se neprodejnou.

3.5. Pastva ovčí

Pastva je pro přežvýkavce, kterými jsou i ovce, nejpřirozenějším způsobem příjmu potravy. Pastevně chovaná zvířata mají pevné zdraví, což je předpokladem dobré užitkovosti. Dobrá organizace pastvy je základem úspěšnosti chovu.

Nejprve je nutno vyhodnotit úživnost pozemků a stanovit jejich optimální zatížení. Zatížení pastvin se vyjadřuje v počtu DJ (dobyččích jednotek) na 1 ha. Jedna DJ je 500 kg živé hmotnosti. Jednotlivé druhy hospodářských zvířat mají stanoveny koeficienty přepočtu na DJ. Pro bahnice, berany i jehňata je stanoven jednotný koeficient 0,15 DJ. Obecně je možno říci, že pro podmínky podhorských a horských regionů je optimální zatížení pozemků 0,8 – 1 DJ. ha⁻¹, tzn. 5 - 6 ks bahnic na 1 ha. S nadmořskou výškou kvalita a úživnost travních porostů klesá, je tedy nutné úměrně ke kvalitě porostu snižovat jeho zatížení. Pro poskytnutí podpory na údržbu TTP stanovilo Ministerstvo zemědělství ČR minimální a maximální zatížení pozemků. V ekologickém zemědělství je možno pozemky zatížit maximálně 1 DJ.ha⁻¹.

V podmínkách našeho horského regionu se využívání pozemků řídí také jejich svažitostí, což je nejvýznamnější faktor ovlivňující využití zemědělské mechanizace. Mechanizaci nepřístupné pozemky se tedy využívají pouze jako pastviny. Na přístupných pozemcích se sklídí seno a následně se využívají pro pastvu zvířat. Doporučuje se využívání pozemků v určitém cyklu obměňovat, tzn. jeden rok pozemek využít na pastvu a druhý rok sklídit první seč a následně pozemek vypást. Tato změna využívání má příznivý vliv na složení porostů a na jejich kvalitu, je však v horských podmínkách v naprosté většině případů nemožná.

Při systému oplůtkové pastvy je potřeba podle přírodních podmínek racionálně rozvrhnout a vybudovat jednotlivé oplůtky. Nejedná se pouze o svažitost pozemků, ale také o zdroje vody a možnost úkrytu (stromy a keře). Přírodní zdroj vody na pastvině ušetří chovateli mnoho práce, času i nákladů. Je potřeba také zvážit a naplánovat celý systém rotace pastevních pozemků během pastevní sezóny a oplůtky vybudovat tak, aby byla manipulace se zvířaty během roku co nejjednodušší. Při chovu větších stád je nutné vybudovat zařízení, které slouží k manipulaci se stádem při střížích, odčervování, odběrech krve, třídění ovčí.

Během pastevní sezóny je potřeba dbát na to, aby ovce měly stálý volný přístup k vodě, soli a minerálním lizům. Na začátku pastevní sezóny je dobré ovčím poskytnout liz s obsahem hořčiku. Vhodná je kombinovaná pastva ovcí a skotu. Skot spásá vyšší pastevní porost a připravuje tak vhodný porost pro pastvu ovcí, které spásají trávu vysokou jen několik centimetrů. Pokud chovatel chová skot i ovce, je lepší zorganizovat pastvu tak, aby se na pastvinu dostaly oba druhy zvířat, než tyto druhy od sebe radikálně oddělovat. Toto střídání prospěje zejména ovčím, protože budou mít pastvu, která jim maximálně vyhovuje výškou porostu.

3.6. Oplocení pastvin

Mezi chovatelská zařízení patří oplocení pastvin, pokud se chovatel rozhodne k oplůtkovému systému pastvy. Ve srovnání s tradiční pastvou ovcí, na které dohlíží ovčák, je oplůtkový systém náročnější na počáteční investice, ale je mnohem méně náročný na pracovní sílu, která je v současnosti stále dražší. Chovatel má výběr z několika variant oplocení. Snad nejjednodušší a nejlevnější systém je vybudování ohrad z odpadního dřeva. Plot však začne brzy chátrat a bude potřeba jej udržovat a obnovovat.

Další možností je použití elektrického ohradníku. V tomto případě je možné se rozhodnout pro elektrické lanko, respektive dvě lanka nad sebou, nebo elektrickou síť. Aby byla elektrická ohrada spolehlivá, je jí nutno udržovat pod napětím min. 3000V, jinak z ní ovce ztrácejí respekt. Nezbytné je tedy udržování nízkého travního porostu pod ohradou. Důležité je rovněž dokonalé uzemnění zdroje impulsů. Výhodou je mobilnost a variabilita.

Nejnákladnější, ale nejspolehlivější a na údržbu nejméně náročné je vybudování stabilní ohrady z uzlíkového pletiva. Pletivo má životnost nejméně 20 let. O náročnosti údržby rozhodují použité kůly, na které je pletivo upevněno. Nejvíce vydrží kůly kovové, jsou ale nejdražší. Proto je možno doporučit kůly z dubového dřeva, jejichž životnost je minimálně 15 let. Optimální vzdálenost mezi jednotlivými kůly je 3-5 m. Pro ovce zcela postačí výška pletiva 1 m. Budovat vyšší ohradu je naprosto zbytečné, navíc se tato ohrada stává nepřekonatelnou překážkou jak pro zvěř, tak i pro člověka.

Pro vybudování oplůtků na velké výměře je dobré použít tzv. novozelandský systém oplocení. Tento plot je z dubových kůlů, které jsou od sebe vzdáleny 6-10 m a mezi nimi jsou nataženy dráty, z nichž některé jsou pod napětím a některé plní pouze mechanickou funkci. Tento systém oplocení je vhodný pro pastvu ovcí, skotu i koní. Podle druhu pasených zvířat jsou zvoleny i rozteče mezi jednotlivými dráty. Bohaté zkušenosti s tímto systémem oplocení mají chovatelé v Bílých Karpatech.

3.7. Ošetření pastvin

Pastevním porostům je potřeba věnovat mimořádnou pozornost a péči, neboť pastva je pro zvířata během pastevního období základním zdrojem potravy a bez dostatečné výživy není možné dosáhnout optimálního výsledku. Je mnohem levnější postarat se dokonale o pastevní porost, než nakupovat drahá jadrná krmiva. Nejdůležitějším opatřením pro udržení dobré kvality pastevního porostu je minimálně jednou během pastevní sezóny posečení nedopasků. Běžná praxe je, že se

stádo přemístí na pozemky, kde bylo sklizeno seno a narostla čerstvá kvalitní pastva, a na pozemcích vypasených se provádí ošetření.

Tento zásah by měl následovat co nejdříve po přehnutí stáda do dalšího oplůtku, nejlépe ihned. Časově tedy tato práce připadá na období konce června až konce července. Hospodář, který neseče nedopasky nebo je seče až v pozdější době, a to zejména kvůli dotaci na údržbu TTP, dělá velkou chybu. Neposkytuje svým zvířatům čerstvý a kvalitní zdroj potravy tím, že neodstraní staré části porostu a stébla, která zvířata stejně nespásají, a nedá prostor pro vytvoření nového kvalitního obrůstu. Zvířata tak sníží svou užitkovost. Z dlouhodobého hlediska zhoršuje kvalitu pastevního porostu tím, že dává prostor pro rozšíření těch druhů rostlin, které jsou pro zvířata méně chutné. Náprava takto znehodnoceného porostu trvá několik let.

Posečené nedopasky není potřeba z pozemku odstraňovat, je to naopak velkou chybou.

Rozkládající se nedopasky během krátké doby přerostou novým porostem a zapojí se znovu do koloběhu živin, který na pastvině funguje. Naprosto nevhodné je zahájit druhý pastevní cyklus bez toho, abychom posekli nedopasky.

Údržba pastvin se neprovádí jen z estetických důvodů, ale hlavně z důvodů čistě praktických, které se pak projeví na úspěšnosti chovu a finančním výsledku. Estetické důvody jsou pro chovatele až druhořadé, avšak pro údržbu krajiny velmi podstatné.

3.8. Hlavní chovatelské zásahy během celého ovčáckého roku

Tento zásah se provádí minimálně dvakrát ročně. Je ho vždy nutno provádět pečlivě tak, aby zbytečně nedošlo k poranění končetin ovcí. V jarním období jsou paznehty často přerostlé, protože se ovce pohybovaly celé zimní období na hluboké podestýlce, tudíž jim chyběla přirozená možnost obrusu paznehtů. Přerostlé paznehty omezují pohyb zvířat a vedou ke zhoršení jejich kondice. Extrémně přerostlé paznehty způsobují deformace končetin. Může také dojít k zalomení paznehtu a poraněné místo se pak stává místem průniku infekce. Ovce pohybující se celé léto na pastvě si paznehty přirozeným způsobem obrušují. Na podzim je nutno provést pouze kontrolu a případnou korekci paznehtů.

U ovcí se může vyskytnout hniloba paznehtů, jíž obvykle bývá postižena většina stáda. Při vzniku tohoto problému je potřeba paznehty ošetřovat stále až do vymýcení této choroby ze stáda. Po ošetření takto postiženého paznehtu je dobré aplikovat léčiva po předchozí konzultaci s veterinářem. Stádo je možno proti hnilobě paznehtů vakcinovat.

U bahnic by se tento zásah měl provádět dvakrát ročně - na jaře (před začátkem pastevního období) a na podzim (před zimním ustájením zvířat). Jehňata je potřeba odčervovat i během pastevního období. Nejčastějším parazitem jehňat jsou tasemnice. Prvním příznakem napadení jsou bílé články tasemnic v ovčím trusu. Postupně začínají zvířata hubnout a objeví se u nich průjem. Takové stádium už je kritické a při absenci okamžitého zásahu končí úhynem zvířete.

3.9. Odčervení ovcí

Odčervení ovcí je tedy nejvhodnější ihned po zjištění prvního příznaku. Volba druhu odčervujícího přípravku, jeho dávka a aplikace je na veterinárním lékaři.

3.10. Stříhání ovcí

Ovce masných plemen se stříhají jednou ročně. Ovce, které se na Valašsku v drobnochovech chovají, tedy kříženky různých plemen s velkým podílem Východofríské ovce, je dobré ostříhat dvakrát do roka. Jehňata a zejména chovné jehničky je dobré ostříhat co nejdříve a odstranit tak jehněčí vlnu, která podle zkušeností chovatelů omezuje mladá zvířata v růstu. Při stříhání ovcí by nemělo docházet k poranění ovcí, proto je dobré tuto práci svěřit zkušenému střihači.

3.11. Příprava bahnic a beranů na připouštěcí období

Beran by měl být před připouštěcím obdobím ve výborné kondici, ne však přetučnělý. U bahnic je dobrá kondice před připouštěcím obdobím jedním z rozhodujících faktorů ovlivňujících úspěšnost chovu. Před a během připouštěcího období je dobré uplatnit lepší výživu bahnic, tedy přehnaní na čerstvou pastvu, popř. i přidavek jádra.

Dobrá výživa během připouštěcího období příznivě ovlivňuje počet narozených jehňat. Ovce je zvíře sezónně polyestrické, tzn. že se říje v určitém období roku pravidelně opakuje. Toto období je spojeno se zkracujícím se světelným dnem, tedy na podzim. Říje se opakuje po 14–20 dnech (průměrně po 17 dnech).

3.12. Období březosti bahnic

Délka březosti ovcí je 150 dní. V tomto období je potřeba dbát nejvíce o správnou výživu bahnic. Bahnice musí mít dostatečný přísun živin nejen pro vývoj plodu, ale také pro tvorbu tělesných rezerv, které se spotřebují během období kojení. Základem je předkládat bahnicím kvalitní krmiva.

V první polovině březosti je to kvalitní pastva. Při nedostatku živin v tomto období dochází k odumření embryí, což se projeví na snížené plodnosti bahnic. Výživa ve druhé polovině březosti má vliv na vývin plodů a jejich životaschopnost po narození. Základem krmení je kvalitní seno, dále pak okopaniny, popř. jádro.

3.13. Bahnění

Ovce při bahnění nepotřebují v naprosté většině případů asistenci. Pokud to není nezbytně nutné, je lepší do porodu vůbec nezasahovat. Narozeným jehňatům se co nejdříve desinfikuje pupeční pahýl (přípravky Ajatin, Septonex apod.), aby se eliminoval výskyt zánětů pupku a kloubů, které se při zanedbání tohoto zákroku projeví u starších jehňat. Co nejdříve po narození se jehně musí napít mleziva, které zabezpečí jeho imunitu v raném věku. Čím později se jehně poprvé napije, tím méně je schopno obraných látek od matky přijmout. Chovatel je povinen jehňata do 72 hodin po narození označit plastovými ušními značkami.

3.14. Odstav jehňat

U ovcí chovaných pouze pro produkci jatečných jehňat probíhá odstav až při prodeji. U beránků starších 120 dní je dobré sledovat jejich pohlavní aktivitu a včas je od stáda oddělit. U dojných ovcí probíhá odstav po návyku jehňat na pevná krmiva. Věk jehňat při tradičním odstavu se pohybuje od 50 do 80 dní. Správně provedený odstav je základem pro další růst jehňat.

3.15. Příprava ovcí na pastvu

Aby nedocházelo k průjmovým onemocněním, neměly by být u přežvýkavců náhle měněny krmné dávky. Proto by si měly ovce na pastvu alespoň jeden týden zvykat. Před vyhnáním na pastvu se tedy ovce nakrmí senem a během několika dní se postupně dávka sena snižuje. U ovcí chovaných celoročně na pastvině toto opatření samozřejmě odpadá.

3.16. Výběr zvířat k dalšímu chovu

Každý chovatel by si o svých zvířatech měl vést záznamy, které mu potom pomáhají při výběru nejlepších zvířat pro další chov. Je dobré si zaznamenat údaje o plodnosti bahnic, mateřských vlastnostech a zdravotním stavu. Na vybíraných zvířatech se hodnotí stupeň vývinu, exteriér (zejména pevnost končetin a celkové harmonické utváření těla) a ze záznamů o matce se zhodnotí genetické předpoklady pro budoucí užitkovost. Do chovu je dobré zařazovat pouze zvířata nadprůměrná, tím se užitkovost chovu stále zlepšuje, což vede i k ekonomickému efektu.

3.17. Výběr a nákup plemenného berana

Jedním z rozhodujících vlivů na úspěšnost chovu je výběr dobrého plemenného berana. Platí chovatelská poučka: PLEMENÍK JE PŮL STÁDA. Při výběru se nestačí zaměřit na exteriér a užitkové vlastnosti daného zvířete, ale také na užitkovost jeho předků.

Chovatel, který vlastní plemenného berana, má možnost požádat o dotaci na držení veřejného plemeníka používaného v přirozené plemenitbě, která je poskytována formou příspěvku na krmný den plemeníka. Touto dotací je podpořeno používání licentovaných plemenných beranů k plemenitbě.

Použití licentovaných plemeníků i u užitkových chovů je také stanoveno Zákonem o plemenitbě hospodářských zvířat. Při výměně beranů se sousedním chovatelem je dobré si uvědomit, jestli k ní nedochází už po několikáté.

Plemenného berana je možno nakoupit na nákupních trzích plemenných beranů. Místa konání trhů a plemenná příslušnost nabízených beranů je vždy včas uveřejněna ve Zpravodaji Svazu chovatelů ovcí a koz.

3.18. Ovčácký pes

Dobře vycvičený ovčácký pes je dobrým pomocníkem ovčákovi a u větších stád se stává nepostradatelným. Při manipulaci s velkým počtem ovcí sjedná dobrý pes náležitý respekt stáda a nahradí minimálně jednoho člověka. V posledních letech začíná být v oblibě u chovatelů ovcí v ČR plemeno psů Border collie. Tito psi jsou po staletí šlechtěni a pečlivě selektováni pro práci s hovězím dobytkem a ovcemi.

Z plemen vhodných pro obranu stáda proti šelmám je to hlavně Slovenský čuvač, Kavkazský ovčák, Anatolský pastevecký pes, Jihoruský ovčák a další plemena.

3.19. Ovce a velké šelmy

CHKO Beskydy je součástí Západních Karpat. Právě Karpaty jsou domovem velkých šelem (vlk, rys a medvěd), a tyto šelmy jsou jejich neodmyslitelnou součástí. Podle posledního mapování výskytu žije na území CHKO Beskydy kolem 20 rysů, 5 medvědů a přibližně 10 vlků. Všechny tři druhy jsou v ČR chráněné. Pravdou je, že zejména vlci působí škody na hospodářském zvířectvu, a tak se v těchto případech dostává zemědělství (zejména chov ovcí) do střetů s ochranou přírody. V minulosti byl konflikt řešen radikálním vyhubením velkých šelem, ale tento postup dnes již není standardní. Náhradu škod řeší zákon č. 115/2000 Sb. o náhradách škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy. Na chovatelích je, aby se snažili svá zvířata účinně bránit tak, aby ke škodám docházelo co nejméně. Prvním předpokladem úspěšné obrany je pravidelný dozor. Nejvíce ohrožené jsou ovce volně se pasoucí na odlehlých loukách obklopených lesem, který navazuje na rozlehlé lesní partie. Nebezpečí se ještě zvyšuje, jsou-li ovce na těchto pastvinách volně i v noci. Účinnou obranou stád proti šelmám je trvalá přítomnost pasteveckých psů. Dobře vycvičený pastevecký pes neublíží ovcím a naprosto respektuje ohradou vymezenou pastvinu, jež je jeho teritoriem, do kterého nikoho cizího nepustí. Pastevečtí psi, jejich plemena, chování a výcvik jsou popsáni v příručce Obnovenie tradície využívania pastierských strážných psov, jejímž autorem je Slavomír Findo.

Vznikne-li i přes tato opatření škoda na zvířatech, postupuje chovatel podle zák. č. 115/ 2000 Sb.

Škoda způsobená na zvířatech se podle zákona nahrazuje za těchto podmínek:

- ❑ Hospodářská zvířata byla v době vzniku škody umístěna v uzavřeném objektu, tzn. pastvina oplocená běžným typem pastevní ohrady nebo elektrickým ohradníkem, uzavřený přístřešek určený k přenocování zvířat na pastvině, uzavřený zděný chlév, oplocený dvůr apod.
- ❑ Zvířata byla v době vzniku škody pod přímým dohledem fyzické osoby nebo pasteveckého psa. V tomto případě nemusí splňovat předchozí podmínku o uzavřeném objektu nebo elektrickém ohradníku.

Aby chovatel obdržel náhradu škody, musí do 48 hodin od zjištění škody nahlásit vzniklou škodu na Správu CHKO Beskydy v Rožnově pod Radhoštěm (došlo-li ke škodě na území CHKO) nebo na příslušný městský úřad. Tyto organizace provedou bezodkladné šetření k určení původce škody. Pokud je původcem chráněný druh šelmy, chovatel podá do 10 dnů písemnou žádost o

náhradu škody na příslušný krajský úřad. K žádosti je nutno doložit posudek přivolaného veterináře, čestné prohlášení o vlastnictví poškozených zvířat, protokol o šetření původce škody a doklady o výlohách se škodou spojených.

3.20. Ovce a krajina

Ovce mají kromě užitku, jenž poskytují přímo svému chovateli, také význam krajinnotvorný, který je významný pro celou společnost. Díky zemědělskému hospodaření a chovu hospodářských zvířat (nejenom ovcí, ale také koz a hovězího dobytka) vznikla valašská krajina, typická svým rázem a bohatostí přírody. Řada rostlinných druhů, dnes již chráněných zákonem, se v minulosti vyskytovala naprosto běžně na loukách, které byly obdělávány tradičním intenzivním způsobem, ke kterému chov dobytka neodmyslitelně patřil.

Na horských pastvinách, využívaných po generace pouze intenzivní pastvou, se vytvořil typ vegetace snášejíci okus a sešlapávání dobyt看em. Poté, až do konce 60. let 20. století, převládala snaha ochrany přírody zabránit pastvě dobytka na lokalitách s výskytem vzácných druhů rostlin. Podle tehdejšího názoru skot, ovce a kozy tyto rostliny ničily okusema sešlapáváním. Když pastva skutečně ustala, zjistilo se, že pro tyto vzácné druhy je okus a sešlapávání podmínkou jejich existence. Pastva se však vlivem mnoha faktorů navracela již obtížně a mnohé z rostlin dnes nenacházejí na zarůstajících lokalitách potřebné podmínky pro svůj život a často z přírody nenávratně mizí.

Ovce a kozy, na rozdíl od skotu, vytvářejí svými končetinami optimální tlak na zapojený drn, citlivě ho tak rozrušují a dělají prostor pro vyklíčení a růst semen vzácných rostlin. Méně náročná horská plemena ovcí vždy, i na chudých pastvinách, najdou potravu a jsou schopna si stále udržet výbornou kondici. Kozy navíc velmi intenzivně spásají i listy náletových dřevin, které se za léta neobhospodařování na okrajích pastvin silně rozrostly.

Louky a pastviny s výskytem chráněných rostlin byly v posledních letech udržovány v kulturním stavu pouze kosením a dobytek se na tyto lokality prakticky nedostal. Při kosení a sklizni sena jsou však živiny z lokality stále odebírány. Při pastvě zůstává většina živin prostřednictvím trusu na stanovišti a je dále přístupná pro rostliny. Také z tohoto důvodu je dnes již pohled na údržbu lučních porostů trochu pozměněn. Proto je v Beskydech možno vidět stáda ovcí spásající louky s výskytem vzácných nebo chráněných rostlin, jako je například prstnatec bezový, vemeník dvoulistý, hlavinka horská, vstavač osmahlý nebo hořeček žlutavý.

Ekologickým zemědělstvím se rozumí takové zemědělské hospodaření, které dbá na životní prostředí a jeho jednotlivé složky. V ekologickém zemědělství je kladen velký důraz na respektování vnějších životních projevů, chování zvířat a na celkovou pohodu chovaných zvířat. Ekologické zemědělství se dále vyznačuje šetrnými zpracovatelskými postupy při výrobě potravin. Výroba biopotravin je v celém procesu kontrolována nezávislou kontrolou. Po certifikaci jsou biopotraviny označeny a takto odlišeny od potravin vyrobených v současnosti běžnými výrobními postupy.

Cíle ekologického zemědělství:

- ❑ Produkovat bezpečné, zdravé a chutné potraviny.
- ❑ Pracovat v co nejvíce uzavřených cyklech koloběhu látek, využívat místní zdroje a minimalizovat ztráty.
- ❑ Minimalizovat všechny formy znečištění pocházející ze zemědělského podniku.
- ❑ Snižovat využívání neobnovitelných zdrojů.
- ❑ Uchovat přírodní a přírodě blízké ekosystémy v krajině, chránit přírodu a její rozmanitost.
- ❑ Vytvářet pracovní příležitosti, a tím udržet osídlení venkova a tradiční ráz zemědělské kulturní krajiny.

Všichni chovatelé ovcí v našem horském regionu až na výjimky hospodaří ekologickým způsobem. Přirozené je, že se každý hospodář snaží co nejvíce minimalizovat vstupy z vnějšku, které jsou drahé, a snaží se maximálně využít svých vlastních zdrojů.

Chovatel, který nerespektuje svá zvířata a nedbá na jejich pohodu, se nemůže dočkat toho, že by mu zvířata poskytovala dostatečnou produkci za přijatelných nákladů. Nelogické je znečišťovat a zamořovat pozemky, na kterých chovatel hospodaří a na kterých chce hospodařit i v budoucnu. Hospodář, respektující tato přirozená a logická pravidla, postupuje v souladu se zásadami ekologického zemědělství a není důvod, proč by se neměl jako ekologický zemědělec zaregistrovat a požádat o certifikaci svých výrobků.

V okrese Vsetín je registrováno pouze 5 ekologických farem na celkové výměře 613 ha zemědělské půdy, což je velmi nízké procento z celkové výměry zemědělské půdy v tomto okrese. Záleží na samotných hospodářích, zda si uvědomí, že poptávka po produktech z ekologických farem stále poroste a že hospodaření šetrné k životnímu prostředí bude podporováno (zejména po vstupu ČR do EU).

Chovatelé ovcí jsou v České republice sdruženi do Svazu chovatelů ovcí a koz. Tento svaz organizuje v ČR veškerou činnost související s chovem ovcí, tzn. vedení plemenných knih, kontrolu užitkovosti, pořádání odborných seminářů a zájezdů atd. Čtvrtletně vychází pro členy svazu zpravodaj, ve kterém se chovatelé dozvědí nejaktuálnější informace týkající se chovu ovcí a mohou si rovněž rozšířit své odborné znalosti. Začínající chovatelé mohou využít poradenství poskytované svazem, potažmo již zkušenými chovateli.

3.21. Evidence zvířat

Zákonem o šlechtění, plemenitbě a evidenci hospodářských zvířat 154/2000 Sb. a jeho prováděcí vyhláškou 471/2000 Sb. č. 154/2000 jsou přesně stanovena pravidla označování hospodářských zvířat a vedení centrální evidence. Každý držitel, který chová více než 3 ovce musí mít zaregistrované číslo stáje a každé zvíře musí být označeno (do 72 hod. po narození) dvěma plastovými ušními značkami. Berani jsou značeni značkami oranžovými, bahnice a jehnice zelenými. V případě ztráty známky je nutné, na níže uvedených adresách, objednat identický duplikát známky. Znamky nelze dopisovat ručním popisem. Na objednávce je nutné uvést přesná

a úplná čísla známek, kodex kraje, barvu známky, počet kusů od jednoho čísla a typ známky. Každý chovatel je povinen vést Stájový registr ovcí, které jsou v jeho majetku a evidovat všechny změny, ke kterým ve stádě došlo. Všechny změny je chovatel povinen evidovat do předepsaných tiskopisů a tyto tiskopisy zasílat na adresu pracoviště ústřední evidence – ovce, kozy, 252 09 Hradištko p. Medníkem.

3.22. Distribuci plastových ušních známek

Označení ovcí předepsanými plastovými ušními známkami je nezbytné při prodeji ovcí na jatka. Bez těchto známek není možno provést veterinární kontrolu a ovce nemohou být vykoupeny. Chová-li chovatel jednu bahnici, která má tři jehňata, je tento chovatel povinen již tento chov přihlásit do centrální evidence.

Žadatelé o zemědělské dotace musí bezpodmínečně mít všechna zvířata registrovaná v centrální evidenci.

Dotace a jiné podpory jsou sice základním podpůrným a kontrolním nástrojem státní zemědělské politiky, ale jejich trvání není až na výjimky neomezené a výše podpory se každý rok mění.

Chovatel by neměl počítat s dotací jako s hlavním zdrojem svého příjmu. Je nezbytné, aby se ekonomika farmy odvíjela od vlastní produkce, chov by tedy měl být rentabilní i bez podpory státu. Dotace by měla být vnímána jako jakési přilepšení chovateli, které může investovat do dalšího rozvoje farmy.

V posledních dvou letech byla podpora státu pro chovatele ovcí velmi příznivá. Dotace činily 50% i více z příjmů farem. Průběžným sledováním trendů zejména evropské zemědělské politiky lze alespoň ve střednědobém horizontu (okolo 5 let) odhadnout, jaké priority se budou uplatňovat následně i u nás. Pro nejbližší období to bude podpora stabilizace a rozvoje venkovských oblastí, zejména tzv. marginálních, tedy méně výhodných pro intenzivní zemědělskou činnost. Do této oblasti patří i oblast Valašska. Dále bude podporována kvalita produkce, tzn. ekologické hospodaření. Využívání genetických zdrojů, tedy původních a místně adaptovaných plemen (z našich plemen Šumavská ovce a Valaška), přitom bude mít další výhody.

3.23. Platba na chov ovcí

- (1) Žadatelem o platbu na chov ovcí, popřípadě na chov koz může být fyzická nebo právnická osoba, která chová ovce), popřípadě chová kozy) nejméně po dobu od 1. do 31. července příslušného kalendářního roku na hospodářství registrovaném v ústřední evidenci vedené podle plemenářského zákona.
- (2) Žadatel doloží Fondu do 30. září příslušného kalendářního roku doklad z ústřední evidence podle plemenářského zákona prokazující stav ovcí, popřípadě koz chovaných žadatelem nejméně po dobu od 1. do 31. července příslušného kalendářního roku, včetně identifikačních čísel a dat narození ovcí, popřípadě koz podle plemenářského zákona, a výpočet velkých dobytčích jednotek.
- (3) Přepočítávací koeficienty ke stanovení počtu velkých dobytčích jednotek k platbě na chov ovcí, popřípadě na chov koz jsou uvedeny v příloze k tomuto nařízení.
- (4) Fond poskytne žadateli platbu na chov ovcí, popřípadě na chov koz na celkový počet velkých dobytčích jednotek, stanovených podle počtu chovaných ovcí, popřípadě koz na základě dokladu podle odstavce 2, přičemž podmínkou pro poskytnutí platby jsou nejméně 2 velké dobytčí jednotky.

Je tedy možno konstatovat, že politika státu je a v nejbližších letech bude rozvoji hospodaření v marginálních oblastech, tedy oblastech horských a podhorských, příznivě nakloněna. Nejde však jenom o podporu zemědělského hospodaření, ale o celkovou obnovu a zlepšení života lidí na vesnicích v těchto oblastech.

4. Ochrana biodiverzity pastvin a krajiny

Na územích národních parků a chráněných krajinných oblastí České republiky se nachází lidskou činností podmíněná druhově bohatá společenstva luk a pastvin. I když současná zemědělská politika klade velký důraz na podporu ekologických funkcí zemědělského hospodaření, existuje hrozba, že z důvodů obtížných podmínek upustí zejména malé a střední zemědělské podniky od hospodaření na loukách a pastvinách velkoplošných chráněných území a tyto druhově bohaté travní porosty, závislé na citlivém a šetrném zemědělském hospodaření, budou degradovat. Uchování biodiverzity není jen úkolem ochrany přírody, ale velmi úzce se dotýká zemědělství, které část biologické rozmanitosti přímo využívá.

4.1. Valašská kolonizace Beskyd - Historie osídlení

Krajina moravských Beskyd je v porovnání s jinými oblastmi České republiky včetně většiny území Bílých Karpat velmi mladá. Na konci pravěku sice člověk – zemědělec sídlil v pod-hůří a také v některých nižších polohách hor, ale změnil krajinu jen na malých plochách. Díky změně klimatu potom lidé z Beskyd na mnoho staletí odešli a objevili se až ve 13. a 14. století v období velké kolonizace přemyslovského státu. Tato kolonizace znamenala hlavně osídlení podhůří a údolí řek, do nitra hor ještě stále lidé příliš nepronikli. Moravské Karpaty v té době (a ještě dlouho potom) tvořily těžko proniknutelné hraniční hvozdy.

Tvář krajiny se začala podstatně měnit od 16. století díky pasekářské kolonizaci. Počet obyvatel v podhůří vzrůstal a půda je už nestačila uživit. Tento problém lidé řešili rozšiřováním zemědělské půdy v horách. Vytvářeli zde tzv. paseky – vyklučili les, založili louky a pole a později tu postavili i hospodářská stavení a domy. Pasekářské osídlení znamenalo rozšíření už existujících vesnic a také vznik vesnic nových.

Ve stejné době se v Beskydech projevila také tzv. valašská kolonizace. Rozhodně se však nejednalo o příchod Rumunů na Moravu, jak to bylo v minulosti často předkládáno. Na území dnešního Rumunska tato kolonizace karpatského horského oblouku sice začala, ale na Moravě se jednalo už jen o její doznívání. V Beskydech a Javorníkách se jí účastnili přistěhovalci hlavně ze Živěcka (v dnešním Polsku), z Oravy a Kysuc v Horních Uhrách (dnes Slovensko). Tito přistěhovalci přinesli znalost salašnictví, které dokázalo využít zejména hřbety a prudká úbočí hor.

Pro vlastníky panství byla pasekářská i valašská kolonizace výhodná. Kromě toho, že některá panství provozovala skelné hutě, které se přemisťovaly za dřevem, neuměla doposud vrchnost rozsáhlé lesní majetky příliš využít. Nájem z pasek a platby ze salaší tedy pro ně vhodné podmínky. Obrat nastal s nástupem průmyslové revoluce. Vznikající průmysl potřeboval velké množství dřeva, a tak se naopak stal výnosným majetkem les.

Proto už v 18. století a potom hlavně v 19. století nastalo postupné a později i radikální omezování salaší, vykupování nebo zabírání pasek a jejich zalesňování. Je tedy zřejmé, jak velký vliv na osídlování hor a na změnu krajiny měly zájmy jednotlivých panství. Krajinu pochopitelně významně změnila také další faktory, například opuštění úhorového systému hospodaření v 19. století nebo združstevňování v 50. a 60. letech 20. století a následné zalesňování zemědělské půdy. Význam jistě měly také odchody obyvatel, jako byla hromadná emigrace do Ameriky na konci 19. a začátku 20. století (Frenštátsko, Vsetínsko) a také poválečné přesídlování do pohraničí. Přes všechny tyto změny má však na dnešní základní strukturu krajiny, rozložení lesa a bezlesí, stále největší vliv hospodářská politika dřívějších panství.

Tím je také v CHKO Beskydy dán rozdíl mezi severní, lesnatou částí a krajinou Vsetínských vrchů a Javorníků na jihu, kde dodnes zbylo mnohem více luk a pastvin. Severní část byla v majetku progresivněji hospodařících panství, která původně sice také umožnila rozsáhlé odlesnění, ale dříve pochopila význam dřeva pro průmysl a dařilo se jim mnohem více vytlačit pasekáře a rušit salaše.

Tento krátký přehled o historii osídlování a hospodaření v CHKO Beskydy ukazuje nejen to, že zdejší krajina v porovnání s jinými našimi oblastmi je velmi mladá, ale že procházela velice rychlými změnami. Na mnoha místech zde v průběhu několika málo staletí byla původní lesní krajinu úplně odlesněna a pak proměněna opět zpátky v les.

4.2. Zemědělství v Beskydech

Zemědělství v Beskydech prošlo stejným vývojem jako na celém území naší republiky. Direktivní intenzivní zemědělství (které přetrvávalo do roku 1989) vystřídal razantní propad na počátku 90. let, po té euforie soukromých malých rolníků a následně zemědělství regulované zejména ekonomickým tlakem. Také dnes je ekonomika hlavním faktorem vývoje struktury zemědělského hospodaření na území Beskyd.

Díky specifickým přírodním podmínkám v Beskydech, charakterizovaným poměrně úzkými říčními nivami, na které víceméně ostře nasedají masivní hřbety, je více rozrůzněno i zemědělství na území nejen CHKO Beskydy. V nivních polohách a na úpatích svahů je zemědělská půda zcela logicky obhospodařována nástupnickými ekonomickými subjekty po zaniklých jednotných zemědělských družstvech a státních statcích. Běžně jsou používány intenzivní technologie nejen při hospodaření na orné půdě, ale i na travních porostech. Sklizeň je prováděna relativně výkonnou technikou. Charakteristická je značná velikost obhospodařovaných půdních bloků. V chovu hospodářských zvířat převládá skot, poměrně často i skot dojený. Z hlediska diverzity jak druhové, tak krajinné se v těchto případech jedná téměř o „mrtvou zónu“. „Zachovalejší“ přírodu lze najít pouze na těch místech, která nejsou obhospodařována výše popsaným způsobem. Jedná se například o drobné soukromé pozemky, „záhumenky“ a zahrady přiléhající k intravilánu obcí.

Jestliže opustíme rovinatou část území, situace se výrazně změní. Ve středních a vyšších polohách ustupují velké zemědělské podniky a značný podíl zemědělské půdy je obhospodařován malými a středními farmami, nezanedbatelný je i podíl tzv. „kovozezemělců“ (drobní zemědělci). Je to způsobeno především náročnějšími terénními i přírodními podmínkami, kde je hospodaření velkých podniků z ekonomického i technologického hlediska nezajímavé. Když zde velké subjekty hospodaří, jedná se zpravidla o „extenzivní“ výrobní postupy, jako je například pastva mladého skotu nebo částí stád bez tržní produkce mléka. Krajinná struktura zde nebyla až tolik poznamenána direktivním hospodařením v dobách socialismu a ponechala si svou tvářnost.

V těchto polohách a lokalitách hospodaří zejména rodinné farmy nebo soukromě hospodařící rolníci. Lze zde vysledovat dvě odlišné skupiny. Jednak zemědělské subjekty s výměrou řádově v desítkách hektarů a pak „kovozezemělce“ s obhospodařovanou plochou řádově v hektarech. Ti druzí zemědělské hospodaření berou spíše jako možnost přivýdělku a státem placenou údržbu pozemků, které jsou obvykle v jejich vlastnictví.

KULTURNÍ

DĚDICTVÍ

Podíl ovcí a skotu na celkové dobytčí jednotce je pak v zásadě vyrovnaný. Větší význam je přikládán chovu ovcí, než v jiných regionech. To souvisí jak s tradičním pojetím hospodaření, tak s přírodními podmínkami na obhospodařovaných pozemcích. Pro velké zemědělské podniky je celkem běžná výkonná a moderní technika i technologické linky. Malé farmy a „kovozemědělci“, až na malé výjimky, používají zastaralou techniku a zůstává zde pořád velký podíl manuální práce. Jimi obhospodařované území představuje „typické Karpaty“ s členitou krajinnou strukturou a s rozmanitými stanovištními podmínkami, které sebou nesou i vysokou druhovou pestrost. Ta nejvyšší je z pochopitelných důvodů vázána na velmi malé úseky krajiny se složitými terénními podmínkami, často v hřebenových partiích. Tato vysoká stanovištní rozmanitost s jemnou strukturou krajiny je však dvousečnou zbraní.

Díky stárnutí a postupnému pomalému vymírání ryzích hospodářů (kteří vlastně tyto z hlediska ochrany přírody a krajiny vysoce ceněné hodnoty vytvořili), dochází k upouštění od hospodaření na těchto ceněných lokalitách. Tito hospodáři své pozemky a okolí usedlostí obhospodařovali v souladu s převzatými znalostmi často nezávisle na aktuální dotační politice státu. Jejich prioritním cílem bylo zajistit přímou obživu své rodiny a to takovým způsobem, který dnes vzletně označujeme jako „trvale udržitelný“. Prioritně je zajímala pouze produkce a dobrý stav jejich pozemků. To, že nevědomky provozovali tzv. multifunkční zemědělství je rozhodně zajímalo mnohem méně, než počet odchovaných jehňat a denní produkce kravského mléka. To jsou skutečnosti, které jdou proti současným trendům „decouplingu“ a údržby krajiny.

Jak již bylo na úvod řečeno, hlavním regulačním prvkem hospodaření je zejména ekonomika. Množství obyvatelstva, které hodlá pokračovat v tradičním „pasekářském“ způsobu života je velmi malé a hlavní objem údržby (péče) o krajinu pak přebírají zemědělství podnikatelé. Ti sice mají často vztah ke krajině, ve které vyrůstali, ale jsou omezováni legislativními nároky, svazujícími jejich hospodaření. V tomto případě se nejedná o omezení způsobená životem v CHKO, ale především nastavením jednotlivých titulů dotačních programů MZe.

Právě snaha o dodržení nastavených podmínek vede k problémům ve vztahu k zachování biodiverzity. Současný zemědělec se totiž nerozhoduje, zda pro provedení dané technologické operace je vhodné počasí, či období. Dnešní zemědělec sleduje termíny, do kdy MUSÍ mít sklizenou louku nebo pokoseny nedopasky. Právě tato svázanost, často nesmyslnými limity a termíny, nutí zemědělce opouštět výměrou malé, terénně složité lokality, jejichž obdělávání je časově, technologicky i finančně náročnější než větších a přístupnějších půdních bloků.

Pokles diverzity krajiny jde tedy dvěma směry. Vymírající generace hospodářů nemá komu předávat pozemky, znalosti a zkušenosti. Tyto pozemky v lepším případě zarůstají, v tom horším případě jsou zalesňovány, často nelegálně a navíc nepůvodním smrkem. Druhý směr vede přes stávající dotační tituly financované z tzv. II. osy Programu rozvoje venkova, které nepočítají se specifiky podhorské a horské krajiny v Karpatech.

4.3. Historie hospodaření na loukách a pastvinách

Donedávna byla většina trvalých travních porostů na moravsko-slovenském pomezí obhospodařována kombinovaně. Porosty byly jednou sečeny jindy vypásány v závislosti na množství narostlé píce a aktuálních potřebách zemědělce. Případné zbytky stařiny pak byly na podzim či v předjaří lokálně vypalovány. Každá druhově bohatá louka měla svého hospodáře, který ze zkušenosti generací svých předků nejlépe věděl, jakou část kdy poseče, aby sklídl dostatek nutričně kvalitního sena. Jeho kravky nebo ovce se musely v porostu dobře napást, aby přibývaly na váze. Porost tak nebýval jenom poválen nebo naopak zcela rozdupán, bylo zájmem zemědělce udržet pastvinu v dobré kondici na příští rok. Ale staří hospodáři nemajíce následovníky odcházejí a s nimi mizí obrovské množství praktických zkušeností, jak který pozemek nejlépe dlouhodobě využívat. S hospodáři mizí také řada druhů rostlin a živočichů, které k životu potřebovaly maloplošnou mozaiku stanovišť.

V současnosti máme krajinu rozdělenou na poměrně velké a hospodářsky vyhraněné pozemky, tedy louky se pouze sečou a pastviny pouze vypásají. Toto rozdělení je podporováno i Ministerstvem zemědělství v podobě agroenvironmentálních opatření (AEO), vyhovuje však jen některým druhům rostlin. Rozmanitost travních porostů nesnižuje jenom celostátní sjednocování typů a termínů hospodaření, ale například také neopodstatněná povinnost plošného sečení nedopasků, která likviduje druhy schopné se spasení vyvarovat – kam právě patří kriticky ohrožené hořečky (hořké), pcháče (ostnité), ale i řada drobných druhů, jež by mohly v krytu nespasených rostlin přežívat (např. drobné ohrožené kapradiny – vratičky). Nejvíce sjednocení péče na velkých plochách pak ubližuje těm druhům rostlin, které se musí každoročně znovu rozmnožovat (např. světlíky, černýše, kokrhele). Takové druhy potřebují nacházet v krajině nedaleko mateřských rostlin odkrytá místa, kde mohou ze semen vyklíčit a vykvést (nebýt ihned zastíněni vzrůstnými sousedy). Přitom musí uniknout časnému rozdupání nebo posečení, dokud jim nedozrají semena. Když bylo pastvin i zemědělců více, byla větší šance, že každý rok se najde taková pastvina, kde postup obhospodařování těmto citlivým druhům zrovna v daném chodu počasí vyhovoval.

4.4. Zalesňování zemědělské půdy

V duchu snižování rozlohy zemědělské půdy je státem formou dotací podporováno její zalesňování. Vlna zalesňování, která byla v CHKO Beskydy spuštěna v 90. letech, přispívá velkou měrou ke změně krajinného rázu. Tedy toho, co bylo jedním z hlavních předmětů vyhlášení Chráněné KRAJINNÉ oblasti. Masivní zalesňování by proto nemělo být v zemědělské krajině chráněných krajinných oblastí typu Beskyd či Bílých Karpat podporováno.

Zalesňování způsobuje nejen faktickou ztrátu současných populací druhů. Vzrostlý les bude v budoucnu představovat výraznou prostorovou překážku pro migrující stepní živočichy i přenos diaspór rostlin, bude docházet také k znehodnocení přilehlých ploch snížením osvitů.

Jednou z příčin zalesňování „na černo“ je obecně slabé povědomí o nutnosti žádat orgány ochrany přírody o stanovisko se zalesněním a změnou využití pozemku, a to jak ze strany vlastníků, tak ze strany obcí a bohužel i pověřených orgánů státní správy. Je smutnou skutečností, že pověřené orgány v několika prokazatelných případech ignorovaly i existenci chráněných druhů.

4.5. Unifikované postupy hospodaření

Slovo „biodiverzita“ (biologická rozmanitost) znamená, zjednodušeně řečeno „rozmanitost přírody“. Od nejjemnější úrovně je to tedy pestrost genů, druhů, společenstev a ekosystémů v krajině. Z podstaty věci vyplývá, že chceme-li se starat o „biologickou rozmanitost“ musíme volit rozmanité způsoby péče.

Pro praktického ochranáře i zemědělce je nejuchopitelnější sledování diverzity na úrovni druhů. Z praktického hlediska samozřejmě není možné v rámci plošných dotačních titulů zavádět pro každý jednotlivý druh jiný způsob hospodaření. Nicméně ani opačný extrém – unifikované postupy hospodaření druhové rozmanitosti neprospívají. Unifikací přitom rozumíme jak jednotné načasování prováděných prací, tak sjednocené postupy zemědělského obhospodařování.

4.6. Drobní zemědělci

Přes obecně zvýšenou pozornost k dotacím do zemědělského hospodaření jsou zejména v Beskydech v posledních patnácti letech ve velkém opouštěny druhově nejbohatší lokality. Horní části svahů jsou často „na černo“ zalesňovány, v lepším případě ponechávány k zarostení náletem dřevin. Biologická rozmanitost luk a pastvin je výsledkem dlouhodobého hospodaření drobných zemědělců. Louky různých vlastníků jsou koseny v různou dobu, také na pastvu vyhání každý v jiném termínu, pase různým způsobem... Vedle sebe tak existují různé typy luk a pastvin, na kterých si najde svůj životní prostor celá řada rostlinných a živočišných druhů. Právě tyto pozemky jsou zdrojem biotopové i druhové pestrosti.

Dnes jsou však, z hlediska příjmu dotací, nejlukrativnější scelené mnohahektarové plochy kulturních luk a pastvin bez výraznější hodnoty pro biodiverzitu. Lány kulturních travních porostů spolykají minimálně 50 % AE dotací v CHKO Beskydy a Bílé Karpaty. Většinu dotací tak poberou velké zemědělské podniky s velkými výměrami málo hodnotných kulturních travních porostů. Přitom náklady na pokosení velkých honů moderní technikou jsou nepoměrně nižší než kosení odlehlých svažitých luk ručně či zastaralou technikou, jak je tomu často v případě drobných zemědělců. V dlouhodobém horizontu můžeme samozřejmě očekávat, že pokud nebudou tyto kulturní plochy hnojeny, budou pravidelně obhospodařovány a v blízkosti bude zdroj diaspór (původního travního porostu), dojde ke zvýšení diverzity i těchto porostů.

4.7. Podpora drobných zemědělců

U drobných zemědělců často zjistíme, že pokud budou moci hospodařit lety ověřeným způsobem (tradičním), bude to pro rostliny i živočichy často nejlepší možný způsob. Individuální přístup k zemědělcům, neomezovaný rozlohou (2 ha), by snad přilákal i sedláky, kteří dosud hospodaří na přírodovědně nejchudších lokalitách.

Řešením je změna přístupu k zemědělci a potažmo i krajině. Dnes v rámci dotačního systému je zemědělec vnímán jen skrze půdní bloky, nikoli jako samostatná hospodařící jednotka (farma). Cílem je, aby hospodář měl hospodaření na svých pozemcích šité „na míru“ tak, aby vyhovovalo jemu samotnému i druhům a společenstvům na jeho pozemcích.

Zachování biologické rozmanitosti je možné pouze zachováním co největšího množství různorodých způsobů hospodaření.

Zdroj: FOA Nadační fond pro ekologické zemědělství

